

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління»
Кафедра публічного управління та державної служби

Кваліфікаційна робота магістра
на тему
РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАГАЛЬНОЇ
СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Виконала студентка 2 курсу,
групи ЗПУА-1-24
Спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування»
Освітньо-професійної програми
«Публічне управління та
адміністрування»
_____ Вікторія ЛУКАШОВА

Науковий керівник роботи:
доктор наук з державного
управління, професор
_____ Юрій КУЦ

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ	8
1.1 Освітня політика в Україні: категоріально-понятійна характеристика проблемного поля дослідження	8
1.2 Практика реалізації державної освітньої політики: зарубіжний досвід	17
РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	28
2.1 Державна політика у сфері загальної середньої освіти: особливості нормативно-правового забезпечення	28
2.2 Реалізація державної політики у сфері загальної середньої освіти в Україні: виклики і загрози сьогодення	37
РОЗДІЛ 3 ПРІОРИТЕТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	48
3.1 Основні засади та перспективні напрями модернізації державної політики у сфері загальної середньої освіти	48
3.2 Цифрова модернізація загальної середньої освіти: державна політика освітніх інновацій в умовах сучасних викликів	59
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	76

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасні зміни та динамічні трансформації в Україні демонструють тенденції сприйняття українством пріоритетним напрямом подальшого цивілізаційного розвитку прагнення європейської інтеграції, сприйняття загальнолюдських та європейських стандартів і цінностей, в тому числі і освітніх. Сфера загальної середньої освіти, в таких умовах, залишається важливою складовою державної політики у сфері національної освіти, оскільки визначає пріоритети, цілі, завдання, результати, принципи та механізми досягнення розпочатих в Україні освітніх реформ, як затребуваного часом напрямку модернізації суспільних відносин. Розпочаті у довоєнні часи кардинальні зміни у сфері загальної середньої освіти в Україні зберігають свою значимість й актуальність і є затребуваними в умовах воєнних дій та повоєнного часу. Основною метою трансформаційних зрушень в національній системі загальної середньої освіти визнана дитина, її потреби, інтереси та цінності, відповідно, формування і реалізація якісної державної політики у сфері загальної середньої освіти в Україні на сьогодні є показником ефективності та віддзеркаленням результативності діяльності держави.

Деструктивний характер посталих перед нашою країною в останні роки викликів, ініційований процесами європейської інтеграції характер розпочатих кардинальних змін в освітній галузі, потреба оптимізації регулювання процесів повоєнного розвитку національного освітнього простору, продукують необхідність здійснення прозорого, відкритого, виваженого та належного урядування, здатного забезпечити дієвість і результативність взаємодії державно-управлінських, самоврядних та громадських інституцій в ході реалізації основних векторів сучасної державної політики у сфері загальної середньої освіти в Україні. Означені фактори впливу визначили зорієнтованість при досягненні результатів державної освітньої політики на активне застосування позитивного національного досвіду реалізації державної політики

у сфері загальної середньої освіти, а також передових міжнародних практик здійснення трансформаційних реформ в означеній сфері.

Питання модернізації чинної практики реалізації державної освітньої політики у сфері середньої освіти є предметом науково-практичного аналізу проблем загальної середньої освіти у науково-теоретичних і прикладних дискурсах вітчизняних науковців, зокрема окремі питання означених проблем розробляли: В. Биков, Л. Грень, О. Грибко, О. Гриценчук, Н. Дорошук, Л. Ілько, М. Кириченко, В. Коваленко, В. Ковальчук, О. Корицька, О. Котиньова, С. Литвинова, О. Локшина, А. Малиношевська, М. Максименко, Н. Ногас, І. Отамась, Л. Прокопенко, В. Савельєв, О. Тадеуш, О. Топузов, І. Шевчук та ін.

Попри значний інтерес до заявленої проблематики даного магістерського дослідження з боку вітчизняних спеціалістів, окремі питання, пов'язані із темою роботи, як предмет науково-теоретичного дослідження залишаються малодослідженими, що дозволило здійснити обґрунтування актуальності теми дослідження, визначення його практичної значущості, сформулювати мету, основні завдання, логіку отримання кінцевих результатів та дотримання вимог формування висновків, пропозицій, рекомендацій.

Мета магістерського дослідження полягає у здійсненні науково-теоретичного аналізу ключових особливостей формування та реалізації національної державної політики у сфері загальної середньої освіти в контексті процесів реформування галузі та в умовах повномасштабної збройної агресії.

Для досягнення поставленої мети були сформульовані наступні *завдання*:

- опрацювати категоріально-понятійний апарат дослідження шляхом визначення ключових характеристик змістовного навантаження основних понять;
- здійснити аналіз стану нормативно-правового забезпечення політики державного регулювання змінами у сфері загальної середньої освіти;
- проаналізувати особливості сучасного стану реалізації державної політики у сфері загальної середньої освіти у контексті відповідності

міжнародним стандартам;

- дослідити рівень і сутність сучасних трансформацій в системі загальної середньої освіти в умовах посталих викликів;
- визначити основні засади та перспективні напрями формування і реалізації державної політики у сфері загальної середньої освіти в умовах повномасштабної війни та у повоєнний час.

Об’єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі регулювання розвитком освітньої сфери в Україні.

Предмет дослідження – сучасні особливості реалізації державної політики у сфері загальної середньої освіти.

Методи дослідження. В основу методологічної бази магістерського дослідження покладено результати науково-теоретичних дискурсів провідних вітчизняних та зарубіжних спеціалістів у даній галузі, а також застосування спеціальних і загальнонаукових методів теоретичного аналізу сучасних явищ у сфері освіти.

При реалізації мети і завдань магістерського дослідження автором використаний комплекс методів науково-теоретичних досліджень, зокрема: *формально-юридичний метод*, що дозволило охарактеризувати систему нормативно-правових актів регулювання відносин у сфері загальної середньої освіти в Україні; *методи логіко-семантичного, статистичного аналізу та логічного узагальнення*, що сприяв дослідженню змістовного навантаження основного понятійного апарату та здійсненню науково-теоретичного узагальнення сучасного стану реалізації державної політики у сфері загальної середньої освіти, аналізу рівня ефективності та результативності основних механізмів здійснення державної політики у сфері загальної середньої освіти; *метод стратегічного аналізу* для встановлення стратегічних орієнтирів та очікуваних результатів впровадження змін у сфері реформування галузі середньої освіти; *діалектичний метод* – при здійсненні комплексної характеристики перспективного зарубіжного досвіду реалізації державної освітньої політики; *метод наукового систематизування* – задля здійснення

порівняння та структурування заходів державного реагування на постані перед освітньою сферою виклики і проблеми на сучасному етапі національного державотворення та у повоєнний час.

Емпіричною, інформаційною та нормативно-правовою базою магістерської роботи визначено систему національних нормативно-правових актів, відповідних міжнародних документів, рішень органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, статистичних даних міжнародних інституцій, матеріалів спеціалізованих науково-практичних конференцій.

Наукова новизна даної роботи полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні перспективних напрямів модернізації та розвитку національної державної політики у сфері загальної середньої освіти з метою забезпечення ефективності та результативності національної системи загальної середньої освіти щодо надання затребуваних часом та інтересами дитини сучасних якісних і доступних освітніх послуг.

Практична значення магістерського дослідження полягає у тому, що основні науково-теоретичні положення, зроблені у відповідності до мети і завдань висновки та запропоновані практичні рекомендації даного дослідження можуть бути використані місцевими державно-владними та управлінськими інституціями, органами місцевого самоврядування при формуванні механізмів реалізації й удосконалення державної політики у сфері загальної середньої освіти як на загальнодержавному, так і на регіональному чи місцевому рівнях при задіянні наявних ресурсів у процесах виконання передбачених державною політикою стратегічних заходів підвищення ступеню ефективності регулювання розвитком сфери загальної середньої освіти, при розробці положень державної та місцевих стратегій реалізації державних інтересів, перспективного планування напрямів подальшого розвитку суспільних відносин у вітчизняному освітньому просторі. Результати роботи можуть бути використані при подальших науково-практичних дискурсах щодо пошуків інноваційних шляхів модернізації механізмів, ключових форм, дієвих методів, основних принципів й

інструментів здійснення державної політики у сфері загальної середньої освіти, а також при здійсненні науково-дослідної діяльності; при організації навчально-методичного процесу.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

1.1 Освітня політика в Україні: категоріально-понятійна характеристика проблемного поля дослідження

Українським законодавством освітню галузь визначено одним із ключових пріоритетів національного розвитку [65], відповідно, освітня політика, процеси її удосконалення, підвищення ступеню її ефективності в Україні розглядаються як важлива сфера докладання відповідних зусиль і спрямування додаткової енергії на вирішення посталих перед нею проблем.

В той же час, сучасна державна освітня політика, як і будь-який інший вид державної політики, формується як органічний комплекс поставлених цілей і визначених завдань в означеній сфері, а тому не може знаходитись у стані постійної статичності. Вона має тенденцію до змінюваності залежно від сукупності факторів впливу на останню, зокрема: змін національної освітньої парадигми, викликаних процесами розвитку внутрішньої освітньої ситуації чи процесами зовнішнього впливу на внутрішнє освітнє середовище, затребувані часом зміни в самій державі, в її ролі в регулюванні суспільних відносин чи в сутності її соціальної ролі, оскільки напрями здійснення тієї чи іншої державної політики продукуються соціально-економічними, суспільно-політичними та духовно-культурними детермінантами державного і суспільного розвитку на певному історичному відтинку часу [70, С. 64].

Характеристику змістовного навантаження поняття освітньої політики, таким чином, необхідно почати зі з'ясування сутності загального явища «політика».

У національному науково-термінологічному дискурсі актуальною залишається проблема застосування терміну «політика» у відповідності до

світових особливостей використання останнього, зокрема, існують розбіжності у тлумаченні змістовного навантаження концепту «politica» у значенні вияву певного роду діяльності – «politics» чи у здійсненні характеристики самого змісту такої діяльності – «policy» [6, С. 7].

У даному магістерському дослідженні автором запропоновано використовувати термін «політика» як вияв і діяльності у сфері регулювання суспільних відносин через використання владних та управлінських інституцій публічної влади, власне «politics», і у якості розуміння її змісту як формування певних планів, реалізації курсів чи напрямів дій щодо здійснення владними і управлінськими інституціями планів, реформ, регуляторних змін тощо. Останнє має за змістом характеризуватись як «policy».

Саме в такому контексті пропонується застосовувати термін «політика» при характеристиці особливостей явища державної політики та її окремих напрямів. Відповідно, державну політику як напрям діяльності і як сукупність певних дій по досягненню результатів такої діяльності маємо трактувати через розуміння особливостей функціонування окремих суб'єктів здійснення державної політики, спрямовану на реалізацію визначеного курсу розвитку певної сфери суспільних відносин і досягнення поставлених цілей та завдань. Головну роль у формуванні напрямів і реалізації цілей державної політики державно-владні та публічно-управлінські інституції.

На сьогоднішній день домінуючим залишається підхід до визначення змістовного навантаження явища політики як загальнодержавного процесу, спрямування якого і керування яким здійснюється відповідними інституціями публічної влади та їх посадовими особами, що означений процес є сталим, оскільки політика є сферою діяльності людини, спрямованою на реалізацію прав, різнорівневих потреб та індивідуальних інтересів людини, суспільства, держави тощо [71, С. 78]. Проте дана дефініція через свою абстрактність набуває більшої універсальності, а тому здатна до значних видозмін, зберігаючи при цьому основу своєї змістовної сутності [15, С. 120].

Тематика даного дослідження вмотивовує розгляд змістовного навантаження поняття політики з рекомендацій Міністерства освіти і науки України щодо тлумачення її основних особливостей, зокрема як явища, що характеризує один із видів діяльності людини, спрямованої на задоволення групових й індивідуальних інтересів, а також досягнення стандартів цивілізаційних цінностей суспільного розвитку [29, С. 474].

Політологічні енциклопедичні джерела спрямовують увагу дослідників на таких особливостях явища політики як:

- суспільну сферу і сферу суспільної діяльності, що виявляється в заходах організаційного, регулятивного і контрольного характеру реалізації публічної влади різними суб'єктами її здійснення у напрямі задоволення суспільно значимих цінностей та індивідуальних потреб чи інтересів [28, С. 18–19];
- вид суспільної діяльності щодо здійснення управління й керівництва окремими сферами суспільного життя інституціями публічної влади [79, С. 132].
- окрему сферу публічної діяльності, предметом якої є управління суспільними відносинами і соціальними процесами із застосуванням державної влади [30, С. 8];
- форму суспільної діяльності із використання політичної влади задля забезпечення потреб окремих індивідів чи окремих суспільних груп, що реалізується різними інститутами даної політичної системи [2, С. 5];
- раціональну діяльність публічної влади у сфері розподілу необхідних ресурсів для функціонування певної сфери суспільного життя через прийняття публічно-владних чи публічно-управлінських рішень [22, с. 185];
- сферу взаємовідносин між окремими соціальними групами та індивідами задля отримання і здійснення публічної влади з метою формування і реалізації загальнообов'язкових суспільно значущих рішень [31, с. 27].

Наведений перелік підходів до визначення змісту поняття «політика» дозволяє сформулювати декілька узагальнень: перше, дані концепції містять

відсилання до явища публічної влади, що є основним механізмом досягнення результатів політичної діяльності; друге, політика визнається домінуючою сферою суспільної діяльності; третє, як вид суспільно значущої діяльності політику визнають дієвим засобом врегулювання та збалансування індивідуальних та суспільних інтересів, запитів, потреб.

Відповідно, у подальших студіях із даного питання ми цілком раціонально будемо спиратись на науковий концепт політики як виду індивідуальної чи колективної діяльності, що формує дієві механізми збалансування, індивідуальних, суспільних і державних інтересів через організацію соціальної взаємодії у публічному просторі задля досягнення загальної ідеї чи забезпечення загального блага.

Загалом акцентується головна увага на сприйнятті основної особливості політики як явища публічного («публічна політика») та реалізованого державою через власні інститути й владні інституції («державна політика»).

Виходячи із вище зазначеного, зміст поняття «державна» (публічна) політика» характеризується як комплекс суспільних ціннісних орієнтацій, виражених у відповідних завданнях і цілях, як сформовані для їх досягнення публічно-управлінські дії, заходи, рішення, напрямки і порядок реалізації останніх, а також сама система державного управління розвитком окремих сфер життєдіяльності суспільства та країна на певному історичному етапі [6, С. 8].

Дослідження у сфері державної політики наголошують на тому, що остання визнається важливою складовою функціонування сучасного суспільства, забезпечуючи при цьому підвищення рівня реалізації потреб й інтересів громадян та зміцнення ступеню соціальної стабільності держави. Маючи, як наголошувалось вище, комплексний характер, державна політика має ефективно реагувати на всі процеси, що відбуваються в окремій сфері суспільного життя, забезпечуючи необхідні зміни, модернізаційні трансформації, затребувані часом і суспільством, що і вказує на її дієвість і результативність.

Державна політика, як явище публічної сфери, являє собою необхідний управлінський механізм впровадження в життя соціально значимих складових суспільного розвитку, а тому визнається необхідним елементом діяльності відповідних державно-владних і публічно-управлінських інституцій, через які, власне, державна політика і здійснюється [77, С. 57].

Відповідно, «державна освітня політика» чи «державна політика у сфері освіти» має в загальних рисах розглядатись як цілісна система, що включає в себе стратегічні ціннісні орієнтації, на основі яких формуються відповідні стратегічні цілі, завдання, напрямки, програмні державно-управлінські дії, мета якої – забезпечити ефективне функціонування та подальший розвиток сфери освіти. Характеристика змістовного навантаження наукової категорії державної освітньої політики ускладнена на сьогоднішній день відсутністю чіткого нормативного визначення даної дефініції, що продукує широкий спектр підходів до тлумачення останньої.

Загальне розуміння державної освітньої політики виходить із сприйняття її як складової внутрішньої державної політики, спрямованої на впровадження необхідних змін у системі освіти задля забезпечення реалізації основних напрямів і принципів сучасного розвитку останньої [25, С. 311]. Деталізації особливостей загального розуміння концепту державної освітньої політики сприяє необхідність визнання останньої також як комплексу необхідних норм і правил здійснення управління означеною сферою, наукових концепцій і державних стратегій розвитку, необхідних нормативно-правових і політичних документів регламентації подібного виду діяльності, самі процеси розвитку освітньої системи, а також дієвість необхідних механізмів впливу на управління освітньою сферою загалом [14, С. 472].

Конкретизовані тлумачення змісту державної політики виходять із сприйняття останньої як виду планомірної і організованої діяльності державних інституцій щодо реалізації системи заходів з управління сферою освіти задля забезпечення її повноцінного функціонування, можливостей подальшого розвитку і вдосконалення у відповідності до ціннісних ідеологічних і

соціальних установок сприйняття галузі освіти державою та суспільством [7, С. 5]. Сама державна освітня політика виступає як сфера суспільних відносин, завдяки яким відбувається реалізація індивідуальних чи групових інтересів шляхом залучення до цього процесу державно-владних і публічно-управлінських інституцій. Основні суб'єкти означених відносин складають окремі індивіди, різні суспільні групи, соціальні й державні інститути, сама держава, що вступають у різного ступеню інтенсивності взаємовідносини з приводу основного об'єкту даної політики – освіти, що визначається суб'єктами у якості суспільного блага, духовного, матеріального та інтелектуального ресурсу суспільного розвитку [74, С. 118]. Характерні риси змістовного навантаження дефініції «державна політика у сфері освіти» наведена на схемі (рис. 1.1).

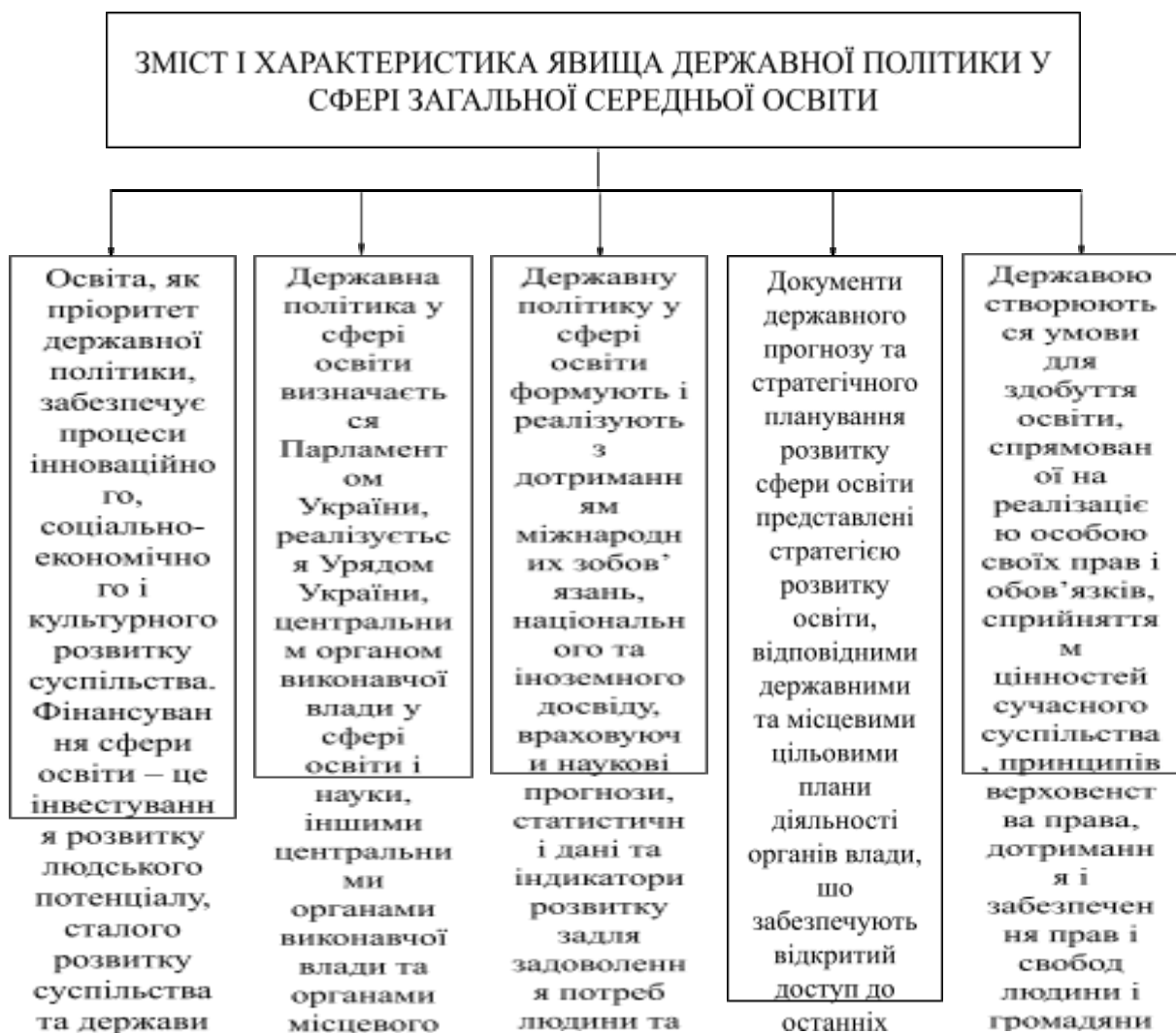

Рисунок 1.1 – Основні аспекти змісту поняття «державна політика у сфері освіти»

Виходячи із вище зазначеного, ключовими елементами змістовного навантаження державної освітньої політики виступають: вид діяльності держави та її владних чи то управлінських інституцій по досягненню певних завдань і цілей розвитку освітньої галузі, засоби і механізми регулювання даного виду діяльності й управління відповідними процесами, а також сама сукупність чи комплекс вироблених мети, цілей і завдань функціонування та розвитку національної системи освіти. Відповідно, держава в особі власних інституцій є основним, проте не єдиним суб'єктом реалізації державної політики у сфері освіти, оскільки має домінуючий вплив на формування змісту і напрямки необхідних змін в означеній сфері [6, С. 205]. Особливими важелями впливу держави на освітню політику слід визнати: всебічне сприяння формуванню необхідної для повноцінного розвитку освітньої сфери інституційно-правової бази, гарантування, правове закріплення й достатній обсяг відповідного фінансування, а також матеріально-технічного забезпечення функціонування освітньої галузі, створення й організація дієвої системи управління освітою, досягнення високого ступеню кадрового забезпечення ефективності і результативності освітнього процесу тощо. При здійсненні управлінського впливу на освітню галузь держава використовує наявні правові, адміністративні, економічні і політичні інструменти. Означені інструменти та важелі впливу є, одночасно, і складовими державної політики, що продукують пріоритетні порівняно з іншими суб'єктами даних взаємовідносин, можливості держави коригувати, регламентувати і спрямовувати поступи розвитку освітньої сфери й окремих її систем, формувати їх зміст і структуру, визначати стратегічні ціннісні інтелектуальні та духовні запити і потреби суспільства тощо [80, С. 151].

Державний вплив на процеси керування освітнім простором через здійснення державної політики поєднує в собі кілька основних напрямів її

реалізації, зокрема, нормативно-правовий аспект реалізації заходів освітньої політики, що дозволяє визначити необхідні межі правомірної поведінки усіх учасників освітнього процесу, окреслити конкретні межі компетенції останніх, регламентувати їх поведінку і дії; фінансово-матеріальний аспект – забезпечення, розподіл і цільове використання фінансових і матеріальних ресурсів життєдіяльності освітньої сфери; культурно-ідеологічний аспект, що дозволяє формувати певні ціннісні орієнтації та цивілізаційні пріоритети у відповідності до впливу міжнародних процесів, розвитку світових освітніх тенденцій, необхідності дотримання непорушності прав і свобод особистості у сфері здобуття освіти [3, С. 141–142; 4, С. 86].

Здійснення державного впливу включає в себе безпосередньо напрями управлінської діяльності певних інституцій, зокрема державно-управлінських інституцій у галузі керівництва освітніми процесами у даній сфері щодо науково-методичного супроводу процесів впровадження концепцій і реалізації стратегій розвитку освітньої системи загалом, що є виразом державного управління, оскільки саме державне управління виступає одночасно і як засіб, і як механізм, і як дієвий інструмент реалізації будь-якого виду державної політики, включаючи політику в освітній сфері [70, С. 67].

Таким чином, державною політикою в освітній сфері слід вважати: по-перше, вид загальнодержавної діяльності, що виявляє себе як комплексна система планованих заходів, здійснюваних відповідними державними інституціями з метою управління освітньою галуззю у напрямі покращення якості її функціонування відповідно тій ролі, яку освіта відіграє у суспільстві; по-друге, державну освітню політику не слід сприймати як статичний, мало змінюваний, а тому застиглий у часі та цивілізаційному просторі комплекс необхідних для функціонування освіти мети, цілей і завдань. Як і будь-який інший вид державної політики, політика у галузі функціонування національної системи освіти передбачає можливість гнучкого реагування на ті зміни, що продукуються світовим розвитком, запитами й очікуваннями суспільства, новими вимогами часу [24, С. 92]. До того ж, державна політика в освітній

сфері, у першу чергу, концентрує увагу на здійсненні управлінських дій у чітко визначених сферах освітньої галузі, зокрема і у сфері загальної середньої освіти, що передбачає організацію процесів керування і регулювання функціонування усіх складових елементів національної системи загальної середньої освіти як на загальнодержавному так і на регіональному чи місцевому рівнях.

Українським законодавством сформовано загальновизнане тлумачення змісту явища національної системи загальної середньої освіти як сукупності:

- загального змісту загальної середньої освіти відповідно до кожного з рівнів останньої;
- здійснення відповідної публічно-управлінської діяльності у галузі загальної середньої освіти;
- наявності рівноправних і повноправних суб'єктів організації та безпосередніх учасників освітнього процесу;
- сформованості і якості мережі освітніх закладів, що здійснюють безпосередню освітню діяльність;
- достатнього рівня нормативно-правового, науково-методичного, матеріально-технічного, фінансового та ресурсного, а також кадрового забезпечення освітньої діяльності [66].

Аналізуючи запропоновані чинним національним законодавством дефініції основних понять дослідження як то «система загальної середньої освіти», «повна загальна середня освіта» та ряду інших, можемо дійти розуміння основних особливостей змістовного навантаження явища національної сфери загальної середньої освіти, регулювання у правління процесами в якій здійснюється у межах реалізації державної освітньої політики. Зокрема, сферою національної загальної середньої освіти слід вважати сукупність усіх суспільних відносин, що можуть виникнути і виникають у процесі здобуття певного рівня освіти чи як результату самого процесу навчання, що визначений відповідними державними стандартами для кожного з основних рівнів загальної середньої освіти [66; 65]. Під такими результатами

навчання сферою загальної середньої освіти в нашій державі визнані комплекс процесів навчання, виховання та подальшого розвитку особистості здобувача загальної середньої освіти, а також сукупність таких невід’ємних факторів освітнього процесу як знання, уміння, навички, цінності, світоглядні орієнтири, погляди, переконання, способи мислення та інші категорії особистих якостей індивіда, що можуть бути ідентифіковані, сплановані, виміряні, оцінені за відповідними критеріями ефективності.

У підсумку маємо наголосити на тому, що як динамічна і здатна до адаптації у відповідності до викликів часу і запитів цивілізаційного розвитку суспільства освітня сфера України, її складові елементи стають ключовим чинником додаткової уваги з боку держави і суспільства, що має свій вияв у формуванні і реалізації спеціальної державної освітньої політики. Потужним стимулом, відкритим, прозорим і доступним механізмом здійснення державної політики в освітній галузі та, зокрема, у сфері загальної середньої освіти, є організація та здійснення ефективного державного управління означеними процесами. Державне управління, у свою чергу, визнається ключовою складовою частиною державної політики у сфері освіти та загальної середньої освіти як комплексний процес, завдяки якому владними та управлінськими інституціями створюються необхідні умови та правила функціонування окремих елементів галузі загальної середньої освіти.

1.2 Практика реалізації державної освітньої політики: зарубіжний досвід

Освіту цілком аргументовано в сучасному світі визнають ключовим державним пріоритетом, оскільки рівень якості освіти, її конкурентна спроможність на загальносвітовому рівні є маркером успішності модерної держави. Автором у попередньому розділі наголошено на тому, що саме державами сьогодні створюються необхідні умови для потенційного розвитку і прогресу освітньої галузі, відповідно – діяльність державно-владних та

управлінських інституцій виконавчого і розпорядчого характеру у даному напрямі є важливою складовою національної державної політики у сфері загальної середньої освіти будь-якої сучасної держави, а досвід, накопичений ними в ході реалізації даної політики, може і повинен бути використаний іншими у процесах формування та здійснення національних освітніх політик. Радикальні зміни і трансформації в ході проведення реформ в галузі загальної середньої освіти стали індикаторами розвитку соціальної сфери у більшості країн світу.

Здійснення публічного управління сферою загальної середньої освіти, як ключовий елемент реалізації відповідної державної політики, в ряді європейських держав може бути використано у якості передового і перспективного досвіду для модернізації української сфери загальної середньої освіти. Управлінська система Великої Британії, Швейцарії, Італії та ряду інших країн характеризується дворівневим характером, що дозволяє ефективно поєднувати центральний та місцевий управлінський рівні. Ряд країн Північної Європи практикують трирівневу національну систему управління сферою загальної середньої освіти, що враховує повноваження центральної влади, регіональних і місцевих управлінських структур. Німеччина та Італія мають високий рівень децентралізації управління освітньою сферою, внаслідок якої суттєвими управлінськими повноваженнями наділені місцеві органи державної влади, а також органи місцевого самоврядування. Подібні до німецьким зміни у напрямку децентралізації управління процесами в освітній сфері останніми роками відбуваються у сусідній Франції. Означений передовий управлінський досвід демонструє, що формування політики багаторівневого управління сферою освіти стало ядром становлення соціально-орієнтованої політики сучасної європейської держави.

Іншим важливим спрямуванням сучасної державної політики у сфері загальної середньої освіти у більшості країн світу є формування можливостей отримання якісної освіти як головного чинника національного соціально-економічного розвитку, формування освіченого людського капіталу,

підвищення ступеню продуктивності праці, дієвості заходів із запровадження інновацій і новітніх досягнень. З початком нового тисячоліття країни світу, прагнучі побудувати нову соціально-економічну систему, відповідну вимогам постіндустріального суспільства, прагнуть до реалізації державної політики цілеспрямованого створення систем національної освіти, пристосованих розвивати та підтримувати високотехнологічну, висококваліфіковану, високооплачувану економіку. Відтак змістом сучасної національної державної політики у сфері освіти стає прагнення забезпечити затребувані ефективні зміни в самій системі освіти та зміни у підходах державного регулювання освітніми процесами та відносинами усередині освітньої сфери через оновлення складових даного виду державної політики та проведення відповідних означеним запитам реформ, у тому числі і у сфері загальної середньої освіти.

Концептуальними засадами державної політики реформування у сфері загальної середньої освіти в Україні є орієнтування останньої на формування європейського простору національної освіти через сприйняття таких концептів розбудови сучасної освітньої галузі як гуманізації й демократизації освіти, визнання і забезпечення національних, регіональних й глобальних тенденцій сприйняття необхідних змін освітніх орієнтирів, моделей модернізації освітніх систем, інтеграційних і дезінтеграційних процесів в освітньому просторі, оновлення завдань, структури і змісту сучасної загальної середньої освіти, нових дидактичних концепцій сприяння прогресу в галузі освіти, збалансування централізації і децентралізації освітніх публічно-управлінських систем, реорганізація систем стандартизації й диференціації програм обов'язкової освіти, неперервної освіти як базових стратегій розвитку національних освітніх систем тощо [21].

Зміни у сфері освіти, реалізовані через проведення відповідних реформ, в усьому світі залишаються важливим складником державної політики в освітній галузі. Реалізація зазначених змін потребує від суб'єктів здійснення державної освітньої політики спрямовувати свої зусилля на пріоритети трансформацій в

освітній галузі, ефективність використання спрямованих інвестицій, а також бюджетних фінансових ресурсів.

В українських реаліях модернізації державної політики у сфері загальної середньої освіти безперечно корисним стає використання міжнародного досвіду підвищення якості середньої освіти, досвіду вирішення посталих проблем в освітній галузі через визнання того факту, що державною політикою в галузі загальної середньої освіти має гарантуватися створення необхідних умов для отримання здобувачами освіти на даному рівні національної освітньої системи повноцінної та якісної освіти через врахування інтересів та індивідуальних здібностей кожної особистості учня, через досягнення високого ступеня конкурентоспроможності на усіх рівнях середньої освіти. Лише завдяки всебічному, системному і цілісному характеру необхідних реформ у даному напрямі з урахуванням накопиченого національного і запозиченого зарубіжного досвіду можливе досягнення відчутних результатів в підвищенні якості загальної середньої освіти і досягнення міжнародних стандартів якості останньої, як у вітчизняному, так і у світовому освітньому просторах на сучасному етапі державотворення. Передовими зарубіжними концепціями модернізації систем оцінювання якості середньої освіти окреслені головні мета та цілі, зокрема доступність, ефективність, якість і професійність сучасної освіти на даному рівні.

Результативність державної політики в освітній сфері європейських країн визначається ступенем оволодіння здобувачами освіти ключових умінь і навичок, тобто, якістю наданих освітніх послуг, що реалізується через постійний моніторинг та оцінку визначення проблемних аспектів для прийняття подальших державно-управлінських рішень. Джерелами затребуваної означеними механізмами здійснення державної освітньої політики є, наприклад, Eurostat, а дієвим механізмом такі явища як PISA та подібні до них моніторингові та статистичні (ESS) системи. Саме дані даних досліджень сприяють тому, що уряди країн достатньо якісно поінформовані щодо реальної ситуації в освітній сфері, що дозволяє продовжувати зміни в державній освітній

політиці та впливають на прийняття ефективних управлінських рішень [83; 82; 81]. Охарактеризовані вище механізми відстеження реальної ситуації у сфері освіти дозволяють державно-управлінським інституціям ефективно реагувати на посталі сучасні виклики, зокрема, пандемії чи воєнні конфлікти.

Дієвість такої системи моніторингу та статистичних досліджень була продемонстрована в ході здійснення окремими державами заходів державної політики інтеграції дітей українських біженців до загальноєвропейського освітнього простору. Необхідною складовою такої державної політики стало прийняття відповідних нормативно-правових актів щодо встановлення ступеню освітніх та індивідуальних потреб переміщених дітей і передбачення нормами цих актів підходів до оцінки стану освітнього рівня учнів з України, рівня володіння ними мови приймаючої країни, та вироблення системи заходів, що потрібно вжити для підвищення ступеню спроможності покращити дану статистику. Рядом європейських країн запроваджений комплекс необхідних інструментів визначення індивідуальних потреб таких дітей, що дозволило встановити тип затребуваної освітньої чи психологічної підтримки й допомоги, яких потребують представники даної категорії здобувачів освіти, а також розроблення на цій основі індивідуально зорієнтованих планів такої підтримки [86].

Розпочата в Україні реформа сфери загальної середньої освіти, що на початковому етапі її запровадження на рівні дошкільної освіти і початкової школи спиралась на напрацювання передового зарубіжного досвіду, потребує інтенсифікації окремих складових державної політики у сфері продовження відповідних реформ також спираючись на досягнення і позитивні іноземні практики. Особливої уваги у даному контексті набуває потреба реалізації Концепції «Нової української школи» щодо організації профільного навчання у старшій школі. Означене дозволяє констатувати необхідність обрання для України певної моделі профільної середньої освіти, спираючись на відповідний зарубіжний досвід, оскільки в світі з позитивної сторони себе зарекомендували

кілька моделей організації профільної середньої освіти, що вимагає від держави оцінити наявні позитивні і негативні сторони такого досвіду [16, С. 24].

Цікавим і, без перебільшення, корисним може стати для України досвід розробників державної політики запровадження окремих моделей профільної середньої освіти в Естонії, Польщі, Німеччині, а також Франції, зокрема:

— естонська система загальної середньої освіти не передбачає обов'язковості її отримання здобувачами освіти, оскільки як і в Україні загальнообов'язковим визнана лише базова освіта, а тому після її закінчення здобувачі освіти отримують можливість обрати свій подальший шлях у напрямі здобуття вищої освіти чи початку практики працевлаштування. Повна загальна освіта включає трирічний гімназичний курс чи відповідний йому за протяжністю курс у професійній школі. Естонські школи мають значний обсяг автономності, а тому здатні самостійно забезпечити обов'язкову частину предметних циклів та відповідну частину предметів у відповідності до побажань учнівської спільноти. Зміни в орієнтації подальшого розвитку державної політики підтримки проектів модернізації профільної середньої освіти в Естонії передбачають у майбутньому синтез академічної і професійної складових профільної освіти як широкої палітри можливостей обирати компоненти, характерні для кожного із напрямів, що, на думку розробників, має сприяти ще більшій індивідуалізації навчання.

— польський досвід організації державного регулювання питаннями функціонування національної профільної середньої освіти передбачає чотирирічний курс загальноосвітнього ліцею чи, в залежності від обраного типу, чотирьох- або п'ятирічний освітній курс професійно-технічного спрямування. Додатковими можливостями обрання своєї долі на майбутнє без вступу до закладів вищої освіти, навіть після завершення загальноосвітнього ліцею, є існування так званих післяліцейних технічних шкіл. Обрання типу навчального закладу залежить від результатів зовнішнього іспиту. А базові навчальні програми для обох типів навчальних закладів розробляються відповідними державними органами управління сферою освіти, а самі

навчальні заклади мають право на внесення до змісту предметів, передбачених державною програмою, додаткові предмети із визначеного переліку або для організації так званого розширеного вивчення певної освітньої галузі. Подібні до двох вище означених національних типів організації профільної середньої освіти є практичний досвід Франції. Нечисленні особливості його застосування не впливають на загальне сприйняття останнього як можливого і перспективного з точки зору застосування в Україні.

– досвід організації профільної середньої освіти в Німеччині більш структурований порівняно із естонським чи польським, що дозволяє здобувачам освіти мати більше часу на реалізацію самоорганізованого навчання. Залежно від рівня успішності продовження процесу отримання повної загальної середньої освіти на профільному рівні можливе у навчальних закладах трьох типів: основних школах, реальних школах і гімназіях. Основна школа дозволяє своїм випускникам або розпочати професійну трудову діяльність після випуску, або продовжити навчання в системі національної професійно-технічної освіти, випускники реальних шкіл отримують можливість продовження навчання в гімназіях, після завершення циклу навчань вступити чи то до технічних інститутів, чи то до будь-якого класичного закладу вищої освіти. Навчальні предмети і навчальні курси розділені на два рівні (кількість годин для їх забезпечення встановлена порівну) – базовий і поглиблений, перший із яких є загальнообов’язковим, а другий – спеціалізований під індивідуальний вибір предметів та курсів.

Необхідним елементом формування нового профільного освітнього середовища в системі середньої освіти є спрямованість державної політики у даній сфері на децентралізацію управлінської діяльності і розширення автономності навчальних закладів і педагогічних колективів. Процеси децентралізації як необхідні елементи трансформаційних процесів у межах освітніх реформ на національному і загальноєвропейському рівнях, надання широкої автономії та розширення спектру прав в організації освітнього середовища на рівні загальної середньої освіти закладів освіти, дозволяє

останнім приймати важливі рішення на власному рівні освітньої системи, що сприяє підвищенню якості освітніх послуг [13; 73].

Сучасні тенденції глобалізації продукують необхідність подальших процесів модернізації національних систем освіти, оновлення змісту і напрямів державної політики управління означеними процесами з метою підвищення ступеню якості освіти через вдосконалення як структури, так і адміністративно-організаційної складової навчального процесу. Процеси трансформаційних зрушень у даному напрямі супроводжуються в європейських країнах реформуванням чинної нормативно-правової бази у відповідності до визнаних світових стандартів.

Важливим залишається також європейський досвід з організації залучення необхідних фінансових та матеріально-технічних ресурсів забезпечення процесів змін і перетворень, спрямованих на осучаснення інфраструктури навчальних закладів, ремонт і оновлення будівель та споруд останніх, оснащення сучасною технікою й інформаційно-комунікаційними технологіями.

Проте, рушійною силою здійснення реформ та оновлення державної політики у сфері загальної середньої освіти в країнах Європейського союзу залишається політика всебічної децентралізації процесів управління і регулювання окремих аспектів функціонування національних освітніх систем. Поширеною практикою стала передача значної частини управлінських функцій і повноважень з центрального рівня державного управління на рівень органів місцевого самоврядування, закріпленої законодавчо відповідними нормативно-правовими документами щодо організації територіального і регіонального самоврядування та відповідного цьому рівня освітньої системи, що створило необхідні умови для дієвої роботи місцевих органів державної влади і органів місцевого самоврядування у напрямі створення відповідної місцевим потребам мережі закладів загальної середньої освіти, їх фінансування та матеріально-технічного забезпечення, розподілу державних освітніх субвенцій тощо. Одночасно із зазначеними процесами відбувається і

модернізація національної системи освіти, осучаснення державно-управлінських підходів до оновлення усіх характеристик сучасної сфери загальної середньої освіти.

Зазначене вище дозволяє констатувати, що державна політика розбудови національних систем загальної середньої освіти у країнах Європейського Союзу має виважений але різновекторний характер як то: централізація і децентралізація управління суспільними відносинами у даній сфері, глобалізація й регіоналізація, а також інтеграція й дезінтеграція. Серед інших стратегій реалізації державної політики в освітній сфері у країн-членів Європейського Союзу слід виокремити певні основні характерні тенденції:

- здійснення політики унормування необхідної і затребуваної особливостями модернізації сфери середньої освіти законодавчої бази щодо удосконалення механізмів забезпечення реалізації державної і місцевої політики модернізації загальної середньої школи;
- загальна демократизація національної системи загальної середньої освіти шляхом подолання тенденцій управлінського дуалізму;
- створення системи єдиної загальноосвітньої школи як комплексу взаємопов'язаних складових системи — дошкільної підготовки, навчання у початковій, середній та старшій профільній школі;
- орієнтацію здобувачів освіти на рівні профільної середньої освіти на диференціацію і вибір навчальних предметів і курсів, а також різних програм профілюючої фахової освіти;
- загальна стандартизація обов'язкового рівня середньої освіти у відповідності до її спрямування на гармонізацію усіх зазначених елементів комплексу базових навчальних предметів з обов'язковою орієнтацією їх на пріоритетність загальнолюдських цивілізаційних цінностей;
- необхідність постійної модернізації змісту загальної середньої освіти у відповідності до соціально вагомих суспільних пріоритетів, породжених новими напрямками розв'язання проблем і подолання викликів сучасного швидко змінюваного світу;

— прагнення до вдосконалення освітніх технологій, впровадження нової системи методів стимулювання розвитку пізнавальної активності здобувачів освіти, технологій критичного мислення задля розширення індивідуальних креативних можливостей та самостійності останніх в процесі отримання знань, оволодіння уміннями та навичками.

Частину із зазначених загальноєвропейських стандартів здійснення національних особливостей реалізації державної політики у сфері загальної середньої освіти Українською державою на рівні нормативно-правового забезпечення сприйняті і запроваджені в структуру національної реформи загальної середньої освіти «Нова українська школа» [66; 68; 34; 41].

Не менш важливим для використання в українських реаліях зарубіжним досвідом є політика оптимального збалансування державних механізмів регулювання і автономних можливостей окремих навчальних закладів, у першу чергу у сфері управління останніми та сфери їх фінансування. Подібне збалансування визначених компонентів державної політики керування освітніми процесами, розширення автономії освітніх установ є показовими тенденціями світового освітнього простору, проте кожна країна виражає ці процеси по-своєму.

У підсумку маємо наголосити на тому, що ключовими складовими державної політики європейських країн щодо впровадження і підтримки новітніх трансформаційних процесів в системі загальної середньої освіти визнаються організація ефективної взаємодії у процесах вироблення та здійснення державної політики щодо сфери загальної середньої освіти усіх зацікавлених у результатах такої політики суб'єктів здійснення останньої; реалізація державної політики децентралізації управління процесами у сфері загальної середньої освіти та децентралізація управління змінами через проведення відповідних реформ у даній сфері; активне залучення до практики формування змісту освітніх реформ приватного сектору економіки, профспілок педагогічних працівників, громадськості, батьківської спільноти, що сформувало традиції так званого «спільного прийняття» рішень на рівні

системи, що включає уряд та інші інституції центральної державної влади, профспілкові та громадські організації, місцеві органи влади і самоврядування.

Отже, надійною запорукою успіху національних варіантів державної політики у сфері загальної середньої освіти ряду європейських країн стали освітні реформи і модернізація змісту системи освіти. Спільними тенденціями усіх трансформаційних процесів у європейських країнах є спрямування останніх у напрямі загальної демократизації та персоніфікації освіти, індивідуалізації процесів отримання здобувачами освіти умінь та навичок для подальшого дієвого застосування останніх у реальному практичному житті, децентралізації управління освітніх систем, посилення автономії навчальних закладів та сприяння підвищенню престижності педагогічної праці, матеріальної зацікавленості педагогічних працівників.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

2.1 Державна політика у сфері загальної середньої освіти: особливості нормативно-правового забезпечення

Реалізація державної політики у сфері загальної середньої освіти в Україні, здійснення заходів модернізації та проведення задекларованих реформ в національному освітньому середовищі, досягнення визначених стандартів якості надання освітніх послуг, відповідних сучасним запитам основних споживачів останніх забезпечується відповідним нормативно-правовим супроводом означених процесів. На основі чинної нормативно-правової та законодавчої основи державою встановлюється надійний правовий контроль і регуляція усіх видів суспільних відносин, зокрема і у сфері освіти, охоплюючи собою юридичні, фінансові, адміністративні та організаційні засади функціонування освітньої галузі. Крім того, національне законодавство формує необхідну нормативно-правову основу для реалізації освітніх, духовних, культурних, професійних, наукових, виховних потреб як окремих індивідів, так і суспільства та держави загалом. Рамковими законами щодо регулювання сфери освіти та загальної середньої освіти зокрема, освіта визнана основою інтелектуального, фізичного, духовного і культурного розвитку особистості громадян України, фактором сприяння її успішній соціалізації, підвищення ступеню економічного добробуту, а також розглядається у якості ключової запоруки подальшого розвитку національної держави і українського суспільства [65; 66].

На законодавчому рівні закріплені мета і завдання освіти, принципи здійснення освітньої діяльності, визначені основні засади та напрями реалізації державної політики у сфері освіти. Важливим компонентом впровадження

окремих аспектів державної політики у сфері загальної середньої освіти є законодавче закріплення механізмів адміністративно-правового регулювання питань їх реалізації, особливо в умовах сучасних трансформаційних процесів в означеній сфері. Як важливий механізм впливу на процеси регулювання суспільних відносин, беручи до уваги викладені в нормативно-правових актах мету, завдання, цілі, принципи та напрями здійснення управлінської, контролюючої, регулятивної, адміністративної, матеріально-технічної, фінансово-економічної діяльності в галузі освіти адміністративно-правове регулювання державної політики у сфері загальної середньої освіти в Україні може тлумачитись як вчинення специфічного впливу на широкий спектр суспільних відносин цілеспрямованого нормативно-організаційного характеру, реалізація якого здійснюється шляхом організації впливу правових засобів на державну освітню політику задля регулювання процесів формування та реалізації останньої до потреб і запитів особистості, нації, усього українського суспільства, держави, сприяння інтеграції національного освітнього сектору у напрямі загальноєвропейського та світового освітнього простору. Впровадження останніми роками заходів, пов'язаних із проведенням реформ у системі національної освіти продукує необхідність продовження політики вдосконалення чинних, розробку і прийняття нових нормативно-правових актів.

Увесь комплекс затребуваних у процесі формування державної політики функціонування і подальшого розвитку сфери загальної середньої освіти в Україні представлений Основним Законом нашої держави, національними законами та підзаконними нормативно-правовими актами, міжнародними нормативно-правовими документами, норми і положення яких визначають реалізацію окремих аспектів реалізації державної політики в освітній сфері загалом і в окремих її складових напрямках як то в галузі загальної середньої освіти. Зокрема, комплекс підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють питання функціонування національної системи загальної середньої освіти сформований указами та розпорядженнями Президента України, урядовими постановами і розпорядженнями, наказами та іншого виду

підзаконними нормативними актами окремих міністерств і відомств, нормативними актами місцевих державних (під час війни військово-цивільних) адміністрацій та відповідними нормативними актами органів місцевого самоврядування. Зміни у функціонуванні окремих елементів системи загальної середньої освіти, реалізація політики оптимізації відносин і проведення затребуваних часом і суспільством реформ у заданій сфері здійснення державної освітньої політики здійснюються на основі дотримання Конституції нашої держави, прямих норм рамкових законів про освіту, положень розроблених і впроваджуваних з цією метою доктрин, цільових програм, перспективних стратегій тощо. До комплексу основних документів регламентації здійснення державної політики у сфері загальної середньої освіти також включені Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Національна доктрина розвитку освіти, Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року та ряд інших документів [65; 66; 39; 17; 64; 68].

Основні спрямування державної політики щодо функціонування національної системи загальної середньої освіти спираються на зміст і положення освітніх реформ, розпочатих 2014 року. Процеси здійснення затребуваних часом і вектором цивілізаційного розвитку нашої держави реформ в сфері загальної середньої освіти ідуть паралельно із реформами у сфері управління. Рамковими законами функціонування та реформування адміністративно-територіального устрою передбачені радикальні перетворення у системі управління загальною середньою освітою, через впровадження високого рівня децентралізації управлінського процесу за суттєвого посилення в останньому ролі органів місцевого самоврядування [43; 63]. Положення законів визначили організаційну форму, належність і повноваження органів управління освітнім простором на місцевому рівні, а виконавчі органи місцевих рад наділені відповідними власними, а також делегованими державою

повноваженнями у сфері управління освітніми установами та регулювання освітніми процесами.

У відповідності до охарактеризованих вище нормативно-правових актів врегулювання питань організації і забезпечення функціонування системи національної загальної середньої освіти на місцевому рівні закріплені на рівні Закону України «Про освіту» та Закону України «Про повну загальну середню освіту» [65; 66]. Крім врегулювання суспільних відносин щодо реалізації прав громадян на освіту, положеннями даних законодавчих актів встановлені права і обов'язки як фізичних та юридичних осіб, що мають забезпечувати реалізацію кожною особою даного права, розширений спектр компетенцій органів місцевого самоврядування в процесах реалізації державної політики у сфері загальної середньої освіти на місцевому рівні, визначено ступінь відповідальності за результати здійснення останньої на відповідній території, за планування та забезпечення розвитку мережі освітніх закладів й установ, забезпечення доступності й якості освітніх послуг, рівних умов розвитку навчальних закладів усіх форм підпорядкування і власності, а також здійснюють інші передбачені законодавством власні та делеговані повноваження в освітній сфері тощо.

Крім того, нормативно-правове забезпечення реформи національної освіти і сфери національного управління через систему децентралізації управлінських функцій на місцевий рівень, дозволило місцевим територіальним громадам отримати ряд додаткових можливостей у проведенні власної освітньої політики, що цілком відповідає місцевим умовам, потребам і запитам щодо реалізації загальнодержавної політики у сфері загальної середньої освіти. Реалізовано потребу змін у частині здійснення управління освітніми установами, правового статусу їх засновників повноважень, обов'язків і відповідальності керівників навчальних установ ін.

Положення означених нормативно-правових актів дозволили сформувати систему інституцій управління сферою середньої освіти, першочергово відповідальних за безпосереднє здійснення державної освітньої політики,

представлену центральними органами виконавчої влади, що забезпечують розробку окремих положень і формування загальних основ державної політики у сфері освіти, органами виконавчої влади на всіх інших рівнях управлінської системи, державними адміністраціями на визначених законодавчо адміністративно-територіальних рівнях обласного, районного, міського, районного у містах підпорядкування, у підпорядкуванні яких знаходяться навчальні заклади системи загальної середньої освіти на відповідному адміністративно-територіальному рівні. Відповідно, визначені управлінські інституції визнані органами державного управління системою загальної середньої освіти на місцях і першочергово відповідальними за реалізацію на місцевому рівні державної освітньої політики у даній галузі суспільних відносин. Деталізовані також питання повноважень у сфері управління навчальними установами на місцевому рівні та компетенція органів місцевого самоврядування у здійсненні національної освітньої політики.

Вступ у дію означених законодавчих актів створив достатнє підґрунтя для формування, оновлення та розвитку мережі закладів загальної середньої освіти як основи процесів подальшого покращення показників якості освіти, підвищення ступеню якості освітньої діяльності, сприяння факторам постійного зростання інтелектуального та духовно-культурного потенціалів особистості здобувачів освіти, національної спільноти, усього українського народу [34].

Повномасштабна агресія та початок війни проти України зумовили необхідність у короткий проміжок часу сформувані нові правові засади регулювання відносин в освітній сфері та змін у напрямках здійснення державної освітньої політики. Означені процеси і зміни знайшли своє відображення у відповідних законах воєнного стану та інших нормативно-правових документах, зокрема: Законі України «Про правовий режим воєнного стану» [67], Указі Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [32; 61] та ряду інших. Відповідно до положень означених нормативно-правових актів центральні органи державної влади продовжують виконувати свої повноваження відповідно власним компетенціям, а тому Міністерство освіти і

науки України, як головний орган у системі центральних інституцій державної виконавчої влади, до компетенції якої віднесені формування і реалізація національної політики у сфері загальної середньої освіти, забезпечення формування та реалізації державної політики щодо організації державного нагляду і контролю за діяльністю освітніх установ усіх форм підпорядкування й форм власності на період дії воєнного стану продовжує реалізацію державної політики в сфері загальної середньої освіти, а також забезпечення доступності та неперервності процесів в освітньому просторі.

У важких умовах повномасштабної війни, що є сьогодні українською дійсністю, важливими напрямками здійснення державної політики у сфері загальної середньої освіти є забезпечення права на освіту громадян України як на територіях, контрольованих українською державою, як на лінії бойових зіткнень чи наближених до них, як на непідконтрольних територіях, так і тих, хто вимушений був покинути межі рідної землі. Відповідне нормативно-правове забезпечення реалізації цього права в умовах воєнного стану стає необхідним складником управлінської діяльності у сфері освіти, оскільки має врегульовувати значну частину питань, що є нетиповими у мирний час. До того ж, наявна нормативно-правова основа забезпечення дієвості реалізації державної освітньої політики в умовах воєнного часу покликана зберегти високий рівень якості національної освіти, ступінь ефективності чинної системи освіти, продовжити, не дивлячись на негативний вплив воєнних дій, поступ у напрямі досягнення європейських і світових стандартів в освітній сфері [20].

Наказом Міністерства освіти і науки України № 274 від 2022 року головним спрямуванням зусиль інституцій управління сферою загальної середньої освіти в Україні визначено сприяння створенню затребуваних часом і умовами функціонування правових підстав для забезпечення кожному можливостей продовження навчання у безпечному середовищі, сприяння заходам щодо працевлаштування вчителів через вимушеність обставин зміни свого місця проживання чи навчання дітей внаслідок активних бойових дій чи

окупації [42]. До того ж, спричинений активними бойовими діями на території нашої країни, масовий виїзд дітей шкільного віку за кордон стимулював необхідність збереження прав і можливостей останніх на відновлення і продовження навчання в Україні через визнання результатів їх формальної чи неформальної освіти на території їх тимчасового розміщення крім визнаної українською стороною держави-агресора чи держави-окупанта у спосіб і порядок, визначений законодавчо [37; 52].

Необхідним спрямуванням державної політики у сфері загальної середньої освіти в умовах повномасштабної війни є дотримання усіма учасниками освітнього процесу в Україні вимог спеціального національного законодавства у сфері освіти як то: Закону України «Про внесення змін до деяких законів України у сфері освіти» [33], Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо гарантій держави в умовах воєнного, надзвичайного чи надзвичайного стану» [35], роз'яснень Міністерства освіти і науки України щодо роботи закладів освіти в умовах правового режиму воєнного стану [46], Постанови Кабінету Міністрів України «Про деякі питання організації роботи працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки на період воєнного стану» [10], рекомендацій Державної служби якості освіти [27] та ін.

Сучасна державна політика у сфері загальної середньої освіти в Україні виходить із визнання її подальшого перспективного розвитку у відповідності до національної реформи освітньої галузі, відомої як Нова українська школа, що має сприяти оптимізації навчальних процесів та розширенню можливостей вчителів й учнів через впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, сприяти процесам формування затребуваної часом і загальносвітовим цивілізаційним розвитком життєвих та професійних компетентностей, що має сформувати таку модерну школу, де наявні усі можливості для комфортного отримання необхідних знань, умінь і практичних навичок застосування означених знань і умінь у повсякденному житті, має

сформувати дійсно нову школу де можна мислити, дискутувати, вільно висловлювати власну думку тощо.

Взятий 2014 року курс на європейську інтеграцію, Угода про асоціацію окреслили ключові напрями розвитку сфери загальної середньої освіти, організації дистанційного навчання, профільного навчання у старших класах та концепції освіти протягом усього життя людини, що зумовило необхідність реформ, спрямування яких визначалось суттєвими трансформаціями цілої галузі загальної середньої освіти. Реалізація Концепції державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» передбачає врахування передового європейського та загальносвітового досвіду здійснення подібних змін, розроблення і впровадження нових освітніх стандартів. Зокрема, застосування компетентнісного та особистісно-орієнтованого підходів до навчання, переведення навчального процесу у режим 12-річної школи, запровадження профільного навчання у старшій школі академічного чи професійного спрямування. Реформа передбачає суттєві зміни і у системі управління сферою загальної середньої освіти, наданням освітнім закладам широкої автономії у питаннях розроблення і реалізації власних освітніх програм, стимулювання індивідуального та професійного розвитку вчителів через академічну свободу, матеріальне заохочення тощо [68].

Глобальні зміни, спричинені впровадженням Концепції «Нової української школи», продукували потребу у новітньому правовому регулюванні, реалізоване розробленням та затвердженням затребуваного нормативно-правового забезпечення означених освітніх трансформацій, тому національний уряд ухвалив низку нормативно-правових документів, якими: затверджено Державний стандарт початкової освіти у відповідності до вимог Концепції «НУШ», встановлені відповідні вимоги щодо результатів навчання, загального обсягу навантаження, набутих компетентностей тощо [44]; щорічно встановлюються обсяги необхідних державних субвенцій, порядок і умови їх надання [8]; внесення відповідних змін до чинних нормативно-правових актів

стосовно виготовлення і затвердження зразків необхідних документів про освіту [36].

Впровадження у практичну діяльність закладів загальної середньої освіти забезпечених реформою змін потребувало розроблення та ухвалення низки наказів Міністерства освіти і науки України, зокрема щодо: впровадження в освітню практику нового українського правопису [38]; організації роботи щодо забезпечення навчальних закладів і установ необхідним комп'ютерним, мультимедійним обладнанням, електронними освітніми ресурсами та пристосуваннями для навчальних кабінетів, створення національної електронної платформи та електронних версій підручників, а також впроваджуваних STEM-лабораторій [59; 58; 50; 49]; вирішення нагальних питань, пов'язаних із питаннями зарахування, відрахування, випуску та переведення до іншого класу здобувачів освіти, підготовки педагогічних працівників до умов роботи за вимогами «Нової української школи», організацію і проходження процедури підвищення кваліфікації вчителів [48; 40; 60]; уточнення окремих положень щодо організації та проведення зовнішнього незалежного оцінювання, загальної організації освітнього простору відповідно Концепції «Нової української школи» [56; 47] та ряд інших необхідних нормативно-правових документів.

Дана кропітка організаційно-правова робота щодо впровадження реформи «Нової української школи» з боку Міністерства освіти і науки України продовжується і сьогодні, тобто є постійним процесом вдосконалення національної нормативно-правової бази у відповідності до здійснення державної політики управління трансформаційними процесами у сфері загальної середньої освіти в Україні.

Концепцією «Нова українська школа» передбачено розпочати заходи щодо розробки і впровадження Державного стандарту профільної середньої освіти [45]. Відповідно до цього, актуальними у найближчому часі стануть питання поступового оновлення нормативно-правової бази організації освітніх процесів на третьому рівні національної загальної середньої освіти. Означене

передбачено основними законами у сфері регулювання питань здійснення державної політики у сфері загальної середньої освіти [65; 66]. Основним підґрунтям подальшої реалізації державної політики впровадження профільного навчання традиційно залишаються «Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа)» та «Концепція реалізації державної політики в сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» [68; 62]. Пілотні впровадження реформи «Нова українська школа» на рівні профільної середньої освіти мають розпочатися починаючи з 2025 року.

Таким чином, маємо констатувати, що чинне нормативно-правове забезпечення реалізації державної політики управління і регулювання відносин у сфері загальної середньої освіти в Україні на сучасному етапі знаходиться у постійному процесі модернізації та оновлення у відповідності до започаткованих реформ, вимог щодо удосконалення освітньої державної політики у відповідності до євроінтеграційного курсу розвитку нашої держави, негативних викликів воєнних дій та правового режиму воєнного стану.

Спостерігається поступове, проте невпинне оновлення нормативно-правової бази в напрямі формування надійних підвалин реформування загальної середньої освіти за Концепцією «Нової української школи», окреслення та зміщення основного фокусу державної освітньої політики у цьому питанні на стратегічному баченні подальших реформ в основній школі, спрямуванні розробки державних стандартів і вимог, навчальних програм, інших нормативно-правових та організаційно-правових документів регулювання діяльності ключових суб'єктів освітнього процесу на усіх рівнях національної загальної середньої освіти.

Аналіз оновлених нормативно-правових актів, якими в Україні регламентоване забезпечення профільної середньої освіти, дозволяє констатувати, що поза наявністю складних умов функціонування, національна система загальної середньої освіти готова до впровадження реформи «Нова українська школа» на рівні профільної середньої освіти, що якнайкраще

продемонстровано розробленим і прийнятим законопроектом Державного стандарту профільної середньої освіти.

2.2 Реалізація державної політики у сфері загальної середньої освіти в Україні: виклики і загрози сьогодення

Основною метою реалізації сучасної державної політики у сфері загальної середньої освіти в Україні є забезпечення виконання вихідних положень розпочатих системних трансформацій в означеній сфері в центрі яких має залишитись людина, її потреби, інтереси, а також загальнолюдські цінності, надійно інтегровані до національної освітньої системи та української освітньої парадигми.

Одночасно із заявленими пріоритетами перспективного розвитку Українська держава сьогодні постала перед проблемою подолання численних викликів і загроз у сфері загальної середньої освіти. Зокрема це стосується необхідності створення умов і додаткових можливостей отримання освіти під негативним впливом таких факторів як повномасштабна війна та вимушена міграція населення, прагнення позбутись деструктивного впливу на освітній простір корупційної складової суспільних відносин в середині країни та завершити розпочаті у передвоєнний час євроінтеграційні процеси в освітній політиці, врахування впливу на загальний рівень розвитку освітнього середовища глобальних тенденцій модернізації національної освіти у відповідності до передових зарубіжних практик реалізації такого напрямку державної політики.

Освіта, суспільні відносини у даній сфері гостро реагують на зазначені виклики, висуваючи потребу пошуку новітніх підходів до розвитку всієї освітньої системи, здатних відреагувати на посталі виклики та запити сьогодення, забезпечити можливості задоволення відповідних потреб громадян України сучасності і майбутнього. В основі перспектив на найближче майбуття – сподівання на завершення війни і збереження суверенних основ української

державності, що відкриває можливості задовольнити прагнення мільйонів українців до європейської інтеграції, процесу, який дозволить впровадити у національний суспільно-політичний і духовно-ментальний простір важливі загальнолюдські та європейські цінності.

Проте, навіть за несприятливих умов існування держави Україна на сучасному етапі її державотворення життя дитини, її права, свободи, потреби, безпека та доступ до освіти залишаються і будуть надалі у центрі уваги формування і реалізації державної освітньої політики, а сама дитина визнається найважливішим агентом і актором майбутніх змін. Виклики і загрози, наявні перешкоди, усупереч прогнозам, роблять українську освіту стійкішою до наслідків означених викликів, сильнішою на фоні пережитих випробувань, гарантом здійснення мрій і сподівань, надійним фундаментом формування комплексу можливостей адаптації громадян України у нових реаліях, бути основою суспільного прогресу та подальшого розвитку нації [75].

Наперекір важким умовам функціонування, викликаних повномасштабною війною освітній процес у сфері загальної середньої освіти, державна політика підтримки і управління цим процесом в Україні не зупинилися, а правовий режим воєнного стану лише обмежив, проте не позбавив здобувачів загальної середньої освіти в Україні права на освіту, на високий якісний рівень цієї освіти. Освітній процес в загальній середній школі протягом усіх років війни здійснюється відповідно вимогам часу у трьох режимах – звичному для мирного часу режимі очного навчання в регіонах до обстановка дозволяє з певними пересторогами безпекових складових застосовувати даний режим, режиму дистанційної освіти за допомогою використання сучасних освітніх технологій дистанційного навчання, а також у змішаному режимі, що акумулює в собі процеси поєднання очної й дистанційної освіти. Проте, виникли питання забезпечення безпекової складової організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти навіть у тих регіонах, де загальна ситуація, порівняно із прифронтовими регіонами, відзначалась відносною стабільністю. Загалом державна політика у

сфері загальної середньої освіти за настання несприятливих умов акцентована, у першу чергу, на підтримку і збереження існуючої мережі навчальних закладів і установ, що дозволяє утримувати баланс у сфері надання освітніх послуг на рівні середньої освіти, що підтверджується статистичними даними.

На початок повномасштабного вторгнення на території України функціонували 13991 закладів загальної середньої освіти різних типів і форм власності з загальною кількістю здобувачів освіти в них 4,23 млн. осіб. Станом на кінець 2023/2024 навчального року вдалося зберегти функціонування 12930 закладів загальної середньої освіти, що дозволило продовжувати здобуття освіти близько 4,04 млн. здобувачів середньої освіти. На початку війни національна мережа закладів загальної середньої освіти зазнали масштабних руйнувань і нищення, певна частина закладів вимушено опинилися на тимчасово окупованих територіях. Статистичні дані Міністерства освіти і науки України показують зруйнованими понад 200 навчальних закладів середньої освіти (не включаючи до цього переліку спеціальні й спеціалізовані навчальні установи), значних пошкоджень і руйнувань зазнали 1619 навчальних закладів. Відповідно, у межах тимчасово окупованих територій залишились близько 900 закладів. І ця негативна статистика має тенденцію до постійного збільшення. Найбільші масштаби руйнувань закладів загальної середньої освіти зафіксовані у таких областях України як Донецька, Харківська і Херсонська областях, інфраструктурних пошкоджень найбільша кількість припадає на Дніпропетровську, Донецьку, Запорізьку, Київську, Луганську, Миколаївську, Харківську, Херсонську. І в цьому показнику цифри також мають тенденцію до збільшення, що ставить перед Українською державою, її управлінськими інституціями додаткові вимоги щодо необхідності врахування певних напрямів при здійсненні освітньої політики [26].

З початком війни лише за офіційними даними реєстрації на платформі «Всеукраїнська школа онлайн» вимушено за межами нашої держави опинились понад 600 тис. українських дітей шкільного віку. І хоча станом на вересень 2025 року ця цифра зменшилась до рівня близько півмільйона осіб, політика

забезпечення таких дітей можливостями паралельно отримувати і українську освіту потребує постійної уваги. Так, Міністерством освіти і науки України, як нами відзначено у попередніх розділах, для забезпечення безперешкодного доступу до української середньої освіти створена відповідна нормативно-правова база, сформовано і реалізовано проекти кількох моделей здобуття освіти дітьми, що перебувають тимчасово і вимушено за кордоном. Зокрема, затверджені методичні рекомендації щодо організації процесів здобуття середньої освіти в Україні в умовах воєнного стану [46]. Така система пропонує усім бажаючим скористатись наступними моделями:

По-перше, отримувати за очною формою відповідного рівня середню освіту лише в закладах освіти країни перебування.

По-друге, скористатись можливостями поєднувати навчання за очною формою здобуття освіти в закладах середньої освіти тієї країни, де перебуває дитина, та, одночасно, використовуючи одну із передбачених національним законодавством форм навчання, чи то дистанційною, чи то екстернатною, чи то іншою.

По-третє, отримувати середню освіту чи то у закладах, чи то у спеціально створених класах, організованих урядом країни перебування за освітніми послугами платформи «Міжнародна українська школа», відповідно до українського законодавства та до законодавства країни перебування дитини.

Четверте, за умови відсутності суперечності між законодавством країни перебування і національним законодавством, отримувати освіту онлайн лише в українських навчальних закладах за передбаченими українським законодавством формами навчання.

Охарактеризовані моделі, перш за все, мають і надалі сприяти оптимізації процесів організації освітнього простору та потенційно зменшувати при поєднанні навчання у закладах освіти і країни перебування, і нашої країни навантаження на таких дітей. Розроблені та впроваджені у використання рекомендації необхідності і способів врахування результатів навчання дитини, отриманих у зарубіжному закладі, організації відповідного рівня оцінювання

навчальних досягнень таких дітей, а також дітей із числа тих, кого віднесено до категорії тимчасово переміщених осіб та відповідно, із територій, визнаних тимчасово окупованими. Спільно з Міністерством закордонних справ розроблені та впроваджені державні алгоритми отримання дітьми. Що перебувають за межами нашої держави документів про освіту, встановленого національного зразку, виданих в умовах правового режиму воєнного часу [55].

Кожний виклик сучасній національній системі освіти – це, у першу чергу, проблеми, ускладнення, перепони, нагромаджені з часом чи породжені ситуативно, що стають на заваді реалізації окремих аспектів державної освітньої політики, а тому потребують негайного подолання та вирішення. Породжений сучасними обставинами економічної нестабільності, проблемою народжуваності і смертності, посиленням міграційних процесів та, безумовно, війною, демографічний виклик поставив перед українською державою та суспільством так звану «проблему демографічної ями», наслідком якої стало різке падіння рівня природного відтворення населення. Подібна проблема характерна і для окремих країн Європи, Північної Америки, а також притаманна Японії [72]. Демографічний виклик справляє надто негативний вплив на окремі рівні галузі освіти, зокрема на тенденції розвитку сфери загальної середньої освіти, що має свій вияв у виникненні загрозливої ситуації недостатньої укомплектованості навчальних закладів, скороченням вчительських посад тощо. Потоки зовнішньої та внутрішньої міграції за роки війни посилились факторами небезпеки проживання у прифронтових чи наближених до зони бойових дій територій і регіонів, збільшивши чисельність категорії тимчасово переміщених осіб в нашій країні, зумовлюючи занепад відповідно ланки середньої освіти в указаних регіонах. Одночасно з цим великі труднощі починають відчувати регіони і території, що приймають у себе такий значний потік вимушених переселенців та переміщених осіб. Означене дозволяє констатувати, що у даних обставинах не лише демографічний, а й географічний виклик негативно впливають на функціонування усіх елементів національної системи загальної середньої освіти в Україні [78]. Державна

політика в сфері загальної середньої освіти має вже сьогодні передбачати шляхи реагування на посталу проблему, мати варіанти та механізми її вирішення та нівеляції негативних наслідків останньої.

Демографічні процеси й породжені ними негативні тенденції і наслідки, маючи значний деструктивний вплив на кількісні та якісні характеристики сфери загальної середньої освіти, також накладають свій відбиток на загальному рівні освітнього середовища, породжуючи інший виклик – освітні втрати і проблему подолання останніх. Війна і породжені нею тенденції значно погіршили умови викладання та можливості здобуття загальної середньої освіти, що продукувало значні освітні втрати та породило поглиблення дисонансу у сфері національної загальної середньої освіти. Останнє визначило появу нагального завдання сьогодення – пошуку механізмів якнайшвидшої протидії названим тенденціям, виробленню напрямів державної політики щодо можливостей подальшого вирівнювання ситуації в сфері середньої освіти задля виведення останньої у вектор позитивної динаміки.

Негативні наслідки освітніх втрат серед здобувачів загальної середньої освіти в Україні, на думку ряду спеціалістів, будуть з часом лише поглиблюватись, зважаючи на відсутність тенденцій щодо покращення складних умов навчання в середній школі за дії правового режиму воєнного стану. Саме на даному історичному етапі вище означене може спровокувати появу інших значно загрозливих наслідків – накопичувального ефекту, що ще більше посилить ступінь освітніх втрат на цьому та наступних навчальних етапах [26].

Проте, слід наголосити, що з перших днів війни державно-управлінські інституції, відповідальні за здійснення заходів державної освітньої політики, активізували безпосередню діяльність з розроблення і впровадження необхідних механізмів подолання і надолуження існуючих освітніх втрат у воєнний період, зокрема активно включився у дану діяльність Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України. До напрямів і механізмів подолання освітніх втрат учнями додатково розроблені і також

впроваджуються механізми підтримки, стабілізації, підвищення ступеню кваліфікаційної підготовки педагогів у закладах загальної середньої освіти, зокрема: організовано обмін передовим національним і закордонним досвідом кваліфікаційної підготовки, додаткові курси та інші механізми щодо поглиблення знань з питань оволодіння сучасними формами, методами і засобами заощадження часу, забезпечення ефективності засвоєння учнями в складних умовах знань, набуття умінь і відповідних навичок [12, с. 73].

Повномасштабна війна загострила проблему забезпечення усіх учасників освітнього процесу захисними спорудами, що відповідають вимогам кращих подібних практик світу. Воєнні виклики і руйнування освітньої інфраструктури в Україні продукують організацію політики взаємодопомоги, що може бути надана нашій державі у межах розпочатого на початку війни діалогу щодо всебічної міжнародної підтримки сфери національної освіти, зокрема і загальної середньої освіти. Державна політика у сфері загальної середньої освіти в Україні спирається також на численні проекти, програми, механізми такої міжнародної підтримки і допомоги як то постійне оновлення інформації щодо найважливіших і невідкладних потреб у сфері національної освіти, Національним банком України відкриті спеціальні рахунки, що акумулюють кошти, спрямовані нашими зарубіжними партнерами на відновлення зруйнованої чи пошкодженої інфраструктури навчальних закладів загальної середньої освіти, а також для переказу добровільних донатів та перерахунків від громадян України, представників бізнесу, культури, спорту тощо задля придбання необхідного чи відновлення знищеного війною обладнання та матеріально-технічного забезпечення, шкільних автобусів, на відновлення науково-інформаційної, комп'ютерної бази закладів середньої освіти [75, С. 139].

І надалі, після викликів організації дистанційного навчання в Україні, породжених пандемією, залишається актуальним подолання викликів організації дистанційного навчання в ще важчих умовах війни. Державна політика у даному напрямі здійснюється у відповідності до вироблених у

попередній період механізмах забезпечення дистанційної освіти та на положеннях відповідно сформованої нормативно-правової бази. Згідно нормативно-правовим документам державна політика у сфері організації дистанційного навчання забезпечує усім бажаючим здобувачам середньої освіти за використання окремої форми дистанційної освіти; дозволяє використовувати окремі технології дистанційної освіти при організації процесів отримання повної загальної освіти за різними формами її здійснення під час настання будь-яких надзвичайних обставин, у тому числі і при встановленні в країні правового режиму воєнного стану; надає можливість закладам загальної середньої освіти у межах їх автономії самостійно здійснювати діяльність щодо визначення в освітніх програмах закладу різних форм організації освітнього процесу з використанням технологій дистанційного навчання; надані права обрання конкретних електронних освітніх платформ, онлайн-сервісів та інструментів організації освітнього процесу під час дистанційного навчання, що полегшує основним суб'єктам забезпечення реалізації дистанційного навчання процеси використання і застосування відповідних електронних ресурсів, у першу чергу зазначене стосується здобувачів загальної середньої освіти; право і можливості педагогічних працівників самостійно і на власний розсуд обирати форми, методи та засоби організації процесу дистанційного навчання, а також визначати доцільність використання технологій дистанційного навчання при проведенні кожного конкретного навчального заняття [9].

Нового поштовху і подальшого розвитку, починаючи з 2022 року, через військові дії отримала політика подальшої цифровізації сфери загальної середньої освіти в Україні, оскільки головним викликом у цьому процесі, знов таки, стала організація дистанційного навчання, що мала суттєві відмінності від періоду тимчасової організації дистанційної форми навчання періоду загальнодержавного карантину тощо. Надзвичайно гострими стали питання здійснення навчання в укриттях або ж протягом часу відсутності світла та доступу до мережі інтернет.

Узагальнена характеристика супутніх викликів для сучасної та повоєнної державної політики у сфері загальної середньої освіти представлена на схемі (рис. 2.1).

Навіть в умовах війни, що продовжується національна державна політика у сфері загальної середньої освіти передбачає відновлення процесів реалізації реформи «Нова українська школа» попри негаразди в окремих питаннях і напрямках її здійснення минулих років. Означене дозволяє наголосити на тому, що відновлення зусиль щодо впровадження реформи «Нової української школи» є додатковим викликом для результативності та ефективності кінцевих досягнень самої реформи та ступеню дієвості державної освітньої політики загалом, оскільки потребує одночасної підтримки навчальних закладів і у сфері запровадження реформи, і напрямі подолання освітніх втрат, і надолуження наслідків процесів фрагментарного здобуття середньої освіти через початок бойових дій, і здійснення психологічної допомоги учнівському і вчительському співтовариству тощо.

Рисунок 2.1 – Потенційні виклики перед повоєнною державною політикою у сфері загальної середньої освіти

Перед початком 2023–2024 навчального року активізувалася робота по впровадженню у життя комплексу запланованих у довоєнний час заходів з продовження і подальшого розвитку реформи загальної середньої освіти в Україні, що стало можливим за рахунок повернення фінансування за державними субвенціями реформи «Нова українська школа», що використовувались попередньо на початку повномасштабного вторгнення на потреби захисту і зміцнення обороноздатності країни.

Протягом 2024 року для подолання невідповідності у формах здійснення оцінювання при переході до навчання на основі концепції «Нової української школи» Міністерством освіти і науки України впроваджено офіційні рекомендації щодо оцінювання результатів навчання із застосуванням абсолютно нових критеріїв здійснення даного виду освітньої діяльності [57]. А протягом усього 2025 року і надалі триває підготовка оновленого стандарту початкової освіти. Важливими наступними кроками у здійсненні положень реформи «Нова українська школа» мають стати механізми сприяння запровадженню в Україні концепції профільного навчання у старшій школі. Необхідна нормативно-правова основа для реалізації даного напрямку державної політики реформування у сфері загальної середньої освіти вже створена, зокрема прийняті і затверджені протягом 2024 та 2025 років Державний стандарт профільної середньої освіти та Типова освітня програма для старшої школи.

У підсумку маємо можливість стверджувати, що попри деструктивні виклики війни останніми роками навчання та розпочаті у передвоєнний час реформи, що стали ключовим напрямом реалізації затребуваних часом змін у напрямках державної політики у сфері загальної середньої освіти в Україні продовжуються, до того ж додаткові заходи, розроблені у межах національної освітньої політики, дозволяють ефективно реагувати на означені виклики. Тривають і продовжують розвиватися процеси реалізації державних програм і концепцій щодо забезпечення можливостей отримання якісної і повної

загальної середньої освіти, впроваджуються додаткові заходи щодо організації фінансування означених процесів, міжнародного співробітництва, подальшого впровадження реформи «Нова українська школа», інформатизації та діджиталізації сфери середньої освіти, організації різних видів і форм навчання за несприятливих умов воєнного часу тощо.

РОЗДІЛ 3

ПРІОРИТЕТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

3.1 Основні засади та перспективні напрями модернізації державної політики у сфері загальної середньої освіти

На основі аналізу ступеню деструктивного впливу посталих останнім часом загроз (найбільших загроз цивілізаційному існуванню національної системи освіти на сьогодні становлять негативні фактори демографічного розвитку українського суспільства, фактори продовження повномасштабних воєнних дій, фактори техногенно-екологічної небезпеки, а також фактори повторюваності пандемії), в умовах сучасних викликів, що мають негативний вплив на сферу загальної середньої освіти в Україні, доводиться констатувати необхідність модернізації підходів до формування основ сучасної державної політики у сфері загальної середньої освіти. Модернізації і оновленню підлягає не лише система, не лише відносини в середині системи, а й практика здійснення державного регулювання означеними процесами та відносинами, тобто, в умовах подальшого поступу нашої країни у напрямі європейської інтеграції, поширенню на усі сфери суспільного життя загальносвітових ціннісних орієнтацій, культурного, духовного, цивілізаційного, правового і освітнього простору, адекватних змін і відповідної реакції на означені процеси потребує і державна політика регулювання останніми, що визначено автором у даному дослідженні як державна освітня політика. Потребують значного напруження, зосередження сил виклики, пов'язані з цифровізацією, реформуванням освіти. Спільним явищем загальносвітового розвитку на період найближчого майбутнього є визнання того факту, що більшість із зазначених проблем і викликів породжені світовою глобалізацією та інтеграційними процесами, а тому так чи інакше стосуються і національної, і європейської, і

світових освітніх систем, що вимагає спільного характеру відповіді на ці загрози і виклики, об'єднання зусиль та активізації різних напрямів і характеру міжнародного співробітництва задля подальшого визнання сумісності національних освітніх систем та, відповідно, необхідності визнання позитивності національної політики сприяння інтеграції останніх. Європейським Союзом останніми роками активізувалась загальноєвропейська політика по створенню єдиного європейського освітнього простору як європейської інтеграційної кооперації в освіті і реалізується остання у напрямі підвищення уваги до питань якості, інклюзії та гендерної рівності в освіті, а також сприяння трансформації освітньої компоненти суспільного життя у нове, так би мовити, «зелене», «інформаційне» та «цифрове» суспільство майбутнього.

Протягом останніх років, включно із періодом повномасштабних воєнних дій, українська система загальної середньої освіти, функціонуючи за неймовірно важких умов, зберігає за собою статус важливого соціального інституту забезпечення державних, суспільних й індивідуальних потреб та інтересів у питаннях індивідуального розвитку і подальшого вдосконалення особистості людини, її здатності до ефективної діяльності економічному, політичному, гуманітарному, соціальному й інтелектуальному просторі. Наперекір посталим за роки пандемії та військової агресії викликам і загрозам, об'єктивним труднощам і перепонам, національна освітня галузь продовжує розвивати потенціал, закладений передбачливою і вивіреною державною політикою у сфері освіти та, відповідно, формує потужний ресурс міцності на майбутнє. Прогнозування, передбачення, планування на перспективу, раціональний погляд у майбуття з метою досягнення успіху і є ключовим завданням державної політики у сфері національної освіти загалом і у сфері загальної середньої освіти зокрема, оскільки в умовах наближення української держави і суспільства до загальноєвропейського цивілізаційного простору, явним виявляється те, що роль освіти, її науково-методичного супроводу, модернізації форм і змісту, напрямів і стандартів останньої і надалі будуть

провідними маркерами суспільно-культурного розвитку, адже саме освіта є безпосередньо дотичною до явищ і процесів оточуючого людину світу, торкається безпосередньо долі кожного з людей.

Продовжуючи розвиток у відповідності до стратегії людиноцентризму, дотримуючись принципів пріоритетної реалізації особистісного потенціалу людини і громадянина, державна політика у сфері загальної середньої освіти здійснюватиметься у напрямі всебічного сприяння кожному індивіду у досягненні його життєвої мети, індивідуальним і суспільним потребам й інтересам. Серед пріоритетних засад подальшого розвитку галузі, як і сьогодні, будуть прагнення суб'єктів формування і реалізації окремих напрямів державної освітньої політики забезпечити процеси постійного підвищення рівня якості середньої освіти, здійснення підтримки конкурентоспроможності останньої на світовому рівні через входження до загальноєвропейського освітнього простору. Потенційно затребуваними стануть за означених умов перспективного розвитку спонукання до інтеграції та взаємодії таких форм освітньої діяльності як формальна, неформальна та самостійна освіта майбутнього. Перспективи подальшого розвитку мають враховувати і те, освіта та її ланки, виконуючи важливе завдання сьогодення національного державотворення, визначає напрями і зміст державотворчих процесів, отже, і надалі буде покликана виконувати вагомую роль у суспільстві.

Будучи в епіцентрі значних трансформаційних процесів останніх десятиліть, повна загальна середня освіта в Україні перебуваючи у стані перманентної трансформації і сьогодні, потребує і надалі виваженої, відповідальної державної політики регулювання на подальших етапах вдосконалення. Безумовно одним із найважливіших напрямів перспективного розвитку національної освітньої сфери є модернізація змісту загальної середньої освіти через реформування системи загальної середньої освіти у відповідності до концепції «Нової української школи», оскільки як основний рівень національної системи безперервної освіти, оновлена система загальної середньої освіти має бути спроможною забезпечити природне і невід'ємне

право громадянина України у майбутньому на відповідний світовим зразком рівень якості освітніх послуг на усіх рівнях середньої освіти – на рівні базової, середньої, профільної середньої чи повної загальної середньої освіти. Як зазначалось автором у попередніх розділах, особливістю сучасного етапу реформування галузі середньої освіти в Україні є поступовий перехід до 12-річного терміну навчання у закладах загальної середньої освіти. Результати державної освітньої політики у реалізації поставлених завдань демонструють необхідні зміни, зокрема: у відповідності до нового стандарту і нового навчального змісту в нашій державі вже запроваджено діяльність закладів загальної середньої освіти II рівня, відповідно до чинного нормативно-правового забезпечення означених процесів з 2027 року має відбутися подібний перехід і у закладах III рівня, що представлені будуть академічними і професійними ліцеями та коледжами [23, с. 43].

Для підвищення рівня надання повноцінних і якісних освітніх послуг на сьогодні недостатньою, а в окремих регіонах через ведення бойових дій і критичною, залишається навчально-матеріальна база закладів загальної середньої освіти. У найближчій перспективі державною політикою регулювання окремих відносин у сфері середньої освіти мають бути враховані складні, проте затребувані часом і суспільством питання забезпечення навчальних закладів, навчальних кабінетів у навчальних закладах необхідною кількістю і комплектацією засобів навчання і обладнанням у в асортименті, необхідному для якісного здійснення освітньої діяльності [23, с. 43]. Упродовж років війни окупантами зчинені акти привласнення великої кількості об'єктів матеріально-технічного забезпечення українських закладів загальної середньої освіти, дії, що призвели до значних руйнувань й пошкоджень будівель і приміщень навчальних закладів по всій країні. Черговим завданням державної політики у сфері загальної середньої освіти стане передбачення відповідних фінансових і економічних ресурсів країни на відбудову, поновлення втраченого і, треба зазначити, це завдання вже поступово здійснюється, оскільки ця справа стосується подальшого розвитку як конкретних громад і територій, так і

держави загалом, як певної частини суспільства у вигляді меценатів-благодійників, так і кожного з громадян.

Відповідно, повоєнний час, у першу чергу, має прискорити формування таких аспектів державної політики забезпечення розвитку освітньої галузі яка повністю буде відповідати концепції великої післявоєнної відбудови інфраструктури країни, складовою якої є освітня інфраструктура. Загальне розуміння тенденцій щодо запровадження затребуваних часом змін представлено нижче (рис. 3.1).

Рисунок 3.1 – Формування пріоритетів повоєнного розвитку у сфері загальної середньої освіти

Зазначена автором як виклик і загроза подальшому розвитку сфери загальної середньої освіти негативна тенденція посилення рівня недостатності укомплектування закладів загальної середньої освіти висококваліфікованими і вмотивованими педагогічними працівниками, має знаходити відповідну реакцію і у положеннях державної освітньої політики, оскільки світовий досвід вказує на те, що, так би мовити, «дефіцит вмотивованих на зміни педагогічних працівників» негативно позначається на загальному рівні якості освітніх послуг, що надаються державою через систему відповідних навчальних закладів. Тому необхідно врахувати цей виклик при формуванні і реалізації державної політики підготовки високоосвічених і висококваліфікованих педагогічних кадрів, що зумовлює необхідність визнання і забезпечення в державі та суспільстві статусу педагогічної професії як затребуваної, високооплачуваної категорії зайнятості населення, визнання факту залежності означеного від рівня індивідуальної майстерності та особистих результатів навчально-освітньої діяльності.

Загальнодержавного характеру необхідних змін набуває потреба в новітній концепції організації освітнього процесу у старших класах загальноосвітніх закладів, зокрема високого ступеню ефективності реалізації ідеї запровадження профільного навчання і формування для цього відповідного усім рівням потреб фінансово-економічного, науково-методичного та матеріально-навчального забезпечення, розробка і прийняття оновлених концепцій, державних стандартів науково-практичного змісту, організації педагогічними колективами закладів загальної середньої освіти процедур пошуку відповідного психолого-педагогічного супроводу окремих категорій обдарованих дітей, розвитку їх талантів, обдарувань і здібностей [21; 75].

Модернізація, науково-технічні зрушення у бік формування сучасного інформаційного освітнього середовища, технологізація і цифровізація освітнього процесу передбачають необхідність реалізації у повному обсязі таких аспектів державної освітньої політики як забезпечення усіх його суб'єктів новітньою комп'ютерною технікою та відповідного рівня обладнанням, вільним

доступом до різноманітних інформаційних і технологічних платформ, якісним доступом до світових мереж та швидкісним і надійним інтернет-зв'язком.

Запроваджені реформи у сфері загальної середньої освіти мають також сприяти тому, щоб уся національна система загальної середньої освіти формувалась як гуманна, демократична й особистісно орієнтована інституція, що наповнена ознаками національного характеру, слугувати дієвим фактором відродження нації, відкритої до подальшої модернізації. Має бути враховано при реалізації поступу реформ якісне оновлення навчальної та методичної літератури, підручників, навчальних і методичних посібників, науково-методичних розробок та рекомендацій, широке впровадження електронних освітніх ресурсів тощо.

Важливим пріоритетом реагування державної освітньої політики на посталі виклики сучасності є реалізація права на здобуття освіти відповідного рівня та організацію повноцінного і якісного навчання для дітей з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти, а також у спеціальних навчальних закладах, формуванні сприятливих умов для впровадження повноцінної інклюзивної освіти, забезпечення педагогічними кадрами означеного освітнього процесу, сучасними засобами навчання та реабілітації, достатньої кількості фінансових і матеріально-технічних ресурсів тощо.

Розробниками і укладачами положень новітньої державної політики у сфері загальної середньої освіти має бути запроваджений назрілий у часі варіант державного статистичного обліку, а також запровадження єдиного категоріального класифікатору дітей з особливими освітніми потребами, обов'язковим є державне забезпечення ліцензійного психолого-педагогічного інструментарію оцінки стану індивідуального розвитку такої категорії дітей. Відповідно, постає необхідність організації профільного навчання не тільки у спеціальних чи інклюзивних закладах загальної середньої освіти, а й в окремо створених на основі особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів класах чи групах в загальноосвітніх закладах.

Прагнення до конкретизації форм і напрямів організації міжнародного співробітництва в освітній сфері, Європейським Союзом запропоновані оновлені загальноєвропейські пріоритети подібної діяльності, побудованих на відповідних за змістом принципах системності, комплексності та багаторівневості, зокрема: неухильне прагнення до забезпечення можливостей отримання здобувачами освіти на національних рівнях доступних, проте, високоякісних знань, умінь, навичок та компетенцій, поширення стратегій і концепцій навчання впродовж усього життя, формування навчання на основі запланованих життєвих результатів як то – можливості працевлаштування, використання інновацій, активного досягнення індивідуального благополуччя та ін. Оновленими пріоритетами охоплені також сфери інклюзивної освіти, сфера забезпечення рівності, справедливості, недискримінації, відкритості, доступності, цифровізації в освіті та інших новітніх педагогічних концепцій і технологій. Сприймаючи процеси сприяння підвищенню якості загальної середньої освіти як комплекс спільних для усіх країн-учасниць європейських цінностей, Європейським Союзом державна освітня політика визнана пріоритетом, а сучасними інтеграційними інструментами її реалізації – організацію співпраці між усіма європейськими державами у напрямі взаємного визнання кваліфікацій і результатів освітньої діяльності за межами конкретної держави на кожному рівні освіти, в тому числі і на рівні середньої освіти. Відповідно, національна освітня політика має формувати умови підтримки даного вектору європейського розвитку системи загальної середньої освіти, забезпечуючи таким чином і цивілізаційний поступ нашої держави у бік тісної євроінтеграції, і оновлення та модернізацію функціонування національних освітніх систем у відповідності до передового світового досвіду.

Прагнення подібної інтеграції до загальноєвропейської та загальносвітової освітньої сфери, зумовило потребу України з 2018 року розпочати впровадження реформи загальної середньої освіти відповідно концепції «Нова українська школа», в основі якої покладені відповідні європейські та світові принципи – дитиноцентризм та формування в учнів

компетентностей, важливих для сучасної соціалізації протягом усього життя. У відповідності до загальноєвропейської структури реформою «Нової української школи» синхронізовано перелік і змістовне навантаження тих компетентностей, якими мають оволодіти здобувачі освіти у національних закладах загальної середньої освіти. Важливими здобутками євроінтеграційних процесів у сфері середньої освіти слід визнати приєднання України до Програми міжнародного оцінювання досягнень учнів, реалізація якої здійснюється під наглядом Міжнародної Організації економічного співробітництва і розвитку, завданням якої є відстеження з подальшим порівнянням національних систем освіти на підставі визначення рівня підготовки здобувачів освіти відносно інших країн-учасниць даного проекту [84].

Проте, слід особливо наголосити на тому, що за останні роки відбулися чималі зміни від моменту появи Концепції «Нової української школи», а тому, як і закордонні зразки подібної освітньої політики, державна політика у сфері реформування та змін в галузі загальної середньої освіти, потребує регулярного перегляду концептуальних положень, оскільки в динамічному і швидко змінюваному світі будь-яка державна політика має бути адекватно пристосована до існуючих та, одночасно, новопосталих викликів та загроз, тобто, має бути цілеспрямованою та дієвою щодо досягнення раніше поставлених цілей і завдань, і в той же час надзвичайно гнучкою та адаптивною до сучасності. Трансформація загальної середньої освіти на основі концептуальних положень реформи «Нова українська школа» планується до завершення в старшій школі у період до 2030 року, проте визначені нами складності соціально-економічної та суспільно-демографічної ситуації в країні зумовлюють визнання доцільності аналізу перших об'єктивних результатів означених змін лише після закінчення активних воєнних дій та не раніше за 2030–2040 роки, коли реформа буде повноцінно функціонувати. Станом на сьогодні впевнено можна відзначити, що українська загальна середня освіта має потенційно позитивні перспективи подальшого розвитку, подолання сучасних викликів, успішної реалізації усіх аспектів сучасної державної політики регулювання відносинами у сфері

модернізації загальної середньої освіти усупереч усім деструктивним чинникам та несприятливим обставинам функціонування даної освітньої галузі [19].

Важливим напрямом реалізації державної політики у сфері загальної середньої освіти залишається вирішення проблеми відновлення зруйнованого війною стану національної освітньої сфери, подолання викликів, поставлених перед Україною наявністю тимчасово-окупованих територій та інших супутніх означеним деструктивних наслідків повномасштабної війни. Державна освітня політика у цьому напрямі спирається на положення плану заходів з відновлення усіх галузей національної системи освіти на 2024–2027 роки на означених територіях, яким виокремлено кілька стратегічних цілей відповідної державно-управлінської діяльності, серед яких: формування умов і ресурсів для повного відновлення національної освітньої системи в указаних регіонах, забезпечення повноцінного, якісного і доступного освітнього процесу на даних територіях у відповідності до національних стандартів та формування необхідних умов для організації безпечного освітнього середовища. Конкретизовані цілі і завдання з відновлення системи загальної середньої освіти, зокрема: забезпечити стан сформованості мережі закладів загальної середньої освіти та відповідного йому кадрового резерву, реалізацію планів відновлення їх інфраструктури та матеріально-технічного забезпечення, здійснення необхідних дій для подолання комплексу освітніх втрат, викликаних війною та окупацією, сприяння політиці утвердження складових української національної ідентичності в регіонах, підтримка мов та культури корінних народів на звільнених і деокупованих територіях, забезпечення необхідного рівня психологічної підтримки та реабілітації здобувачів освіти, створення затребуваних часом і обставинами умов фізичної, цифрової та емоційної безпеки останніх. Особливо підкреслено, що успіх загальнонаціональної державної політики реінтеграції територій та населення безпосередньо залежить від ефективності реалізації державної політики відновлення та реінтеграції освітньої сфери в український суспільно-політичний, національно-культурний, соціально-економічний та духовно-ідеологічний

простір. Відновлення загальноукраїнської системи освіти та реалізація на означених територіях національної державної освітньої політики є на сьогодні реакцією української держави та українського суспільства на дану категорію викликів та визначена як пріоритет державної політики повоєнного розвитку України [48].

Підсумовуючи викладене у даному розділі, маємо наголосити, що проблеми, які потребують у подальшому свого розв'язання, породжені суттєвими показниками погіршення загального рівня якості середньої освіти у період з 2014 по 2025 роки і є наслідком ряду наступних факторів попереднього історичного періоду українського національного державотворення: залишковий принцип державного фінансового забезпечення освітньої галузі; порівняно низький рівень оплати праці педагога; проблемність сучасного матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу, невідповідність сучасним запитам і потребам змісту, стандартів, організації, форм навчання у сфері загальної середньої освіти; вкорінені прояви територіальних відмінностей у рівнях якості загальної середньої освіти, що спостерігаються між навчальними закладами у сільській місцевості та міськими начальними установами, а також подібні відмінності просторового характеру, як то відмінності між окремими регіонами країни; загальноукраїнські тенденції до падіння рівня якості загальної середньої освіти, викликані деструктивним впливом обставин розвитку нашої країни в останні роки, як то: тимчасовий але потужний відтік за кордон держави значної частки учнівської молоді, диспропорції у межах сегменту високоякісної середньої освіти за математичним і природничим напрямками із збереженням переважання в системі загальної середньої освіти України навчальних закладів з відносно невисокою якістю надання освітніх послуг, загальнонаціональна тенденція до зменшення ступеню конкурентоспроможності та, відповідно, інноваційної привабливості української освіти за результатами міжнародних моніторингових досліджень,

Отже, успішне проведення радикальних змін в ході реформ у сфері загальної середньої освіти, досягнення поставлених перед «Новою українською

школою» завдань, оновлення загальних принципів формування і реалізації державної політики регулювання відносин і керування процесами загального оновлення галузі сприятимуть позитивним наслідкам процесів подолання зазначених негативних тенденцій, модернізації основ національної сфери загальної середньої освіти в Україні. Передовий досвід європейських країн доводить перспективність проведення освітніх реформ та їх позитивний вплив на розвиток та конкурентоспроможність національної системи освіти на міжнародному рівні.

3.2 Цифрова модернізація загальної середньої освіти: державна політика освітніх інновацій в умовах сучасних викликів

Державна політика цифровізації у сфері загальної середньої освіти на сучасному етапі загальної модернізації освітньої галузі має сприяти створенню єдиного національного цифрового середовища, що здатне поєднати усіх суб'єктів освітньої та виховної діяльності, забезпечити простір для широкої комунікації та вільного обміну даними, значно зменшити ступінь бюрократизації національної системи повної середньої освіти, спростити та, відповідно, посилити дієвість управлінських процесів, що відбуваються в середині останніх. Реалізація даного виду і напрямів державної політики у сфері загальної середньої освіти в Україні за сучасних умов кардинальних трансформацій в означеній сфері відбувається у межах та є складовою загальнодержавної політики цифрової трансформації у сфері освіти і науки, тобто, є комплексною діяльністю формування національної екосистеми цифрових рішень в освітній сфері, ключовими складовими компонентами якої визнані створення безпечного електронного освітнього середовища, забезпечення усього спектру позицій цифрової інфраструктури навчальних закладів та освітніх установ різних науково-освітніх рівнів, підвищення загального рівня цифрової компетентності учасників освітнього процесу та суб'єктів управління й регулювання освітньою галуззю, сприяння цифровій

трансформації процесів у сфері освіти і науки та освітніх послуг, а також впровадження автоматизації діяльності по збору і аналізу необхідних інформаційних чи статистичних даних [11].

Цифровою трансформацією або просто цифровізацією слід і надалі визнавати організацію процесів перетворення чинних аналогового чи, навіть, електронного продукту, процесу та бізнес-моделі будь-якої установи й організації, на основі ефективного використання сучасних цифрових технологій, серед яких особливо слід наголосити на інтернеті, роботизації та кіберсистемах, штучному інтелекті, безпаперових технологіях, адитивних технологіях як то технології 3D-друку, хмарних та туманних обчисленнях, безпілотних та мобільних технологіях, біометричних технологіях, квантових технологіях, технологіях ідентифікації тощо [76]. Вказаний перелік не є вичерпним та цілком відповідає потребам сучасного стану реформування освітньої галузі загалом і сфері загальної середньої освіти зокрема.

Деструктивні наслідки періоду пандемії довоєнного часу та повномасштабна військова агресія проти України зумовили нагальну потребу пришвидшення процесів впровадження у національний освітній простір усіх складових новітньої цифрової освітньої системи, оскільки явище цифровізації в сучасних умовах охоплює усі сфери освіти, а тому освітні трансформації мають здійснюватися у відповідності до стратегічних пріоритетів, якими забезпечується підвищення ступеню якості освітнього середовища, процесів викладання, навчання та публічного управління освітньою галуззю.

Проведена даним дослідженням характеристика змістовного навантаження таких дефініцій як «модернізація» та «інновація», дозволяє відмітити те, що їхній зміст майже однаковий – це процеси оновлення, зміни, удосконалення, осучаснення будь-чого, надання йому відповідного до вимог часу вигляду. Отже, відповідність національної системи загальної середньої освіти сучасним світовим тенденціям має забезпечити ефективна і результативна державна політика запровадження в освітній простір цифрових інновацій. Комплексність такої політики полягає у необхідності одночасного

впровадження подібних інновацій на кожному рівні національної освіти, та найбільш актуальними подібні впровадження визнаються саме у сфері загальної середньої освіти. Затребуваною часом, світовими змінами в організації діяльності в сфері повної середньої освіти, вимогами цивілізаційного поступу України у напрямі європейської інтеграції, інноваційною за змістом стала національна Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа». Невідкладною і нагальною потреба опанування цифрової компетентності, використання цифрових технологій стала внаслідок початку пандемії коронавірусу. Ще більш актуального та масового характеру дана проблема набула із початком повномасштабної війни. Переважна більшість здобувачів освіти та їх викладачів єдиним виходом із ситуації, що склалася визнали організацію віддаленого навчання, організованого на основі використання технологій дистанційної освіти, що уможливило налагодження освітнього процесу не лише у межах території України, а й за її межами, на територіях вимушеного переміщення значної кількості дітей і вчителів з місцевостей, які стали небезпечними для проживання через бойові дії.

Науково-методологічна трансформація повної загальної середньої освіти як соціального інституту продукується необхідністю формування нового типу сучасної людини – генерації креативних особистостей, здатних до життєдіяльності у новітніх умовах становлення інформаційного суспільства, сучасного типу цифрового прогресу та поступу у майбутнє [1, С. 21]. Функціональний, доступний і якісний цифровий контент і на сьогодні в умовах ускладнення доступу до освітніх послуг в окремих регіонах України залишається актуальним механізмом забезпечення повноцінного дистанційного навчання. Основні принципи державної політики впровадження заходів з комплексної цифровізації освітньої системи формують наступні переваги і стимули подальшого розвитку і сфери загальної середньої освіти (рис. 3.2).

Сучасний трансформаційний потенціал діджиталізації у сфері загальної середньої освіти пропонує нові можливості за умови його правильної

імплементатії, що потребує вивіреної державної політики систематизації та унормування процесів цифровізації освітньої галузі в Україні, комплексного, системного стратегічного бачення означених процесів у відповідності до загальних засад реалізації державно-владними інституціями принципів державної політики національного цифрового розвитку.

Рисунок 3.2 – Формування комплексу стимулів і переваг у процесах модернізації освітньої сфери державною політикою цифровізації

Проектування векторів подальшого розвитку, формування основ концептуального бачення напрямів подолання посталих проблем, у першу чергу проблеми низького рівня оволодіння здобувачами середньої освіти сучасними цифровими компетентностями; проблем нестачі комп'ютерного обладнання й

відсутності широкого і вільного доступу до мережі Інтернет в закладах та регіонах; фрагментарний характер мережі якісного цифрового освітнього контенту для здобуття повної середньої освіти, можливостей електронного доступу до актуальної, достовірної інформації про учнів та викладачів для прийняття ефективних державно-управлінських рішень і здійснення постійного моніторингу ефективності державної освітньої політики у даній сфері; морально і технічно застарілий механізм здійснення внутрішнього документообігу у закладах загальної середньої освіти; ускладнений вище перерахованими факторами процес отримання додаткових освітніх послуг чи доступ до освітніх сервісів; застарілий стан ІК-інфраструктури тощо.

Подальше впровадження концептуальних напрямів впливу на процеси формування в освітньому просторі цифрових технологій матиме важливий вплив і на процеси цифрової трансформації відповідного їх правового регулювання та забезпечення розвитку цифрового освітнього середовища, необхідної інфраструктури його функціонування, формування достатнього рівня цифрових компетентностей педагогічних працівників і здобувачів освіти в освітніх закладах, створення доступного і широкого цифрового освітнього контенту, сприятиме більшій автоматизації й цифровізації процесів державного регулювання та публічного управління, підвищенню ступеню прозорості і зручності отримання різноманітних освітніх послуг, дієвості застосування цифрових технологій, прискорення означених цифрових трансформацій у суспільстві. Особливої уваги слід приділити необхідності застосування ефективного моніторингу й оцінюванню результативності та дієвості прийнятих заходів реалізації державної політики цифровізації у сфері загальної середньої освіти, а також розробленню питань організації кібербезпеки в освітньому просторі [69].

Кінцевий результат державної політики цифрових трансформацій у сфері загальної середньої освіти має забезпечити широке використання сучасних цифрових та інформаційних технологій для впровадження затребуваних часом системних змін в системі середньої освіти задля спрощення й автоматизації

управлінських процесів в середині системи, а також посилення ступеню зручності користування її складовими усіма суб'єктами функціонування галузі. Досягнення мети має відбуватись через визначені стратегічні напрями, реалізація яких можлива шляхом досягнення відповідних кожному напрямку стратегічних цілей. Всього визначено п'ять таких груп цілей і напрямів стратегічного характеру. У відповідності до результатів досягнення кожного з них сучасна сфера повної загальної середньої освіти в Україні має докорінно змінитись у цифровому вимірі та отримати цілковиту відповідність загальносвітовим тенденціям цифрового розвитку [18].

Досягненню кінцевої мети державної політики цифровізації у сфері загальної середньої освіти мають сприяти стратегічні напрями і шляхи діяльності по досягненню поставлених у перспективі завдань (рис. 3.3).

Рисунок 3.3 – Шляхи і напрями реалізації державної політики цифровізації освітнього простору

Сучасним педагогом в умовах тотальної цифровізації суспільних відносин, що прямо впливають і на освітню сферу, мають бути сформовані відповідні навички орієнтування у сучасних тенденціях поширення новітніх цифрових технологій задля сприяння розвитку цифрового середовища власного закладу загальної середньої освіти, що зумовлює потребу оволодіння високим рівнем цифрової компетентності, постійно удосконалюючи її, формувати умови для підтримки тісних зв'язків між усіма акторами освітнього процесу, налагоджувати продуктивну співпрацю та дієві взаємостосунки із зовнішніми суб'єктами організації та підтримки освітнього процесу задля активізації залученості останніх до цього і супутніх йому процесів.

Крім того, можливість виступати організатором різнопланової діяльності щодо досягнення усіма залученими в освітній процес сторонами спільної мети, бути здатним до подолання комунікативних бар'єрів, кваліфікованого здійснення професійного спілкування під час виконання професійної діяльності, уміти презентувати себе, а також прищеплювати здобувачам освіти культури сучасних інновацій, етичних основ конкурентоздатності, готовності до виправданих ризиків та постійного самовдосконалення і розвитку [5, С.19].

В умовах реформування сфери середньої освіти, яка має активізацію процесів цифровізації відносин в середині даної сфери, має відштовхуватись від розуміння того, що цифрові трансформації мають починатися з виявлення та розуміння перепон здійсненню системних змін та прийняття конкретних державно-управлінських рішень для їх усунення, щоб підготувати навчальні заклади до усіх потенційних викликів цифрової доби в умовах настання інформаційного суспільства [85]. Відповідно, цифрові трансформації мають сприяти таким напрямам оновлення як:

- посилення сфери комунікації – залучення усіх стейкхолдерів до процесів передачі інформації шляхом різних цифрових інструментів, через соціальні мережі та інші комунікативні стратегії задля задоволення будь-яких інтересів зацікавлених сторін в цифровому просторі;

- розширення сфери зв'язків із громадськістю – формування нової основи зв'язків із громадськістю, де цифрові дані використовуються як основне джерело реалізації освітньої політики і функціонування закладу загальної середньої освіти, формування його позитивного іміджу через публічний розголос кращих результатів і професійних досягнень, сприяти підвищенню рівня прозорості освітньої діяльності та відносин в середині та навколо навчальної установи;

- активізація процесів залучення технологій брендингу у сферу діяльності навчального закладу – цифрові технології можуть використані для поширення позитивної інформації стосовно закладу середньої освіти, реклами існуючої в закладі внутрішньої культури, посилення сформованої репутації школи, лобіювання інтересів, підвищення ступеню зацікавленості і залученості батьківської спільноти і широкого кола громадськості до освітнього процесу;

- активізація процесів залучення учнів до формування цифрових інструментів навчання, що демонструють концептуальну перевагу навчального закладу, а саме: інтенсивна комунікація та спілкування, співпраця, творчість, демонстрація рівня медіаграмотності, критичного мислення та здатності вирішувати проблеми, що постають перед суспільством. За такого підходу, активне використання цифрових інструментів та соціальних мереж надають здобувачам освіти спроможність брати на себе значно більший обсяг відповідальності за власне сучасне і майбутнє;

- можливість постійного професійного зростання педагогів та розвитку учнівської спільноти – цифрові технології у сфері загальної середньої освіти дозволяють навчальним закладам відповідати потребам і запитам часу, активно впроваджувати сучасні науково-технічні досягнення і новітні технології у процеси навчання, підвищуючи рівень професійного зростання та розвитку учнівської та викладацької спільноти закладу;

- поява нових можливостей – пошук способів удосконалення через залучення цифрових технологій чинних навчальних програм, освітніх ресурсів та форм, моделей та напрямів професійного розвитку, збільшення рівня

спроможності вдосконалювати загальношкільну культуру, виступати головними каталізаторами змін та трансформацій, притаманних саме цифровій добі й інформаційному суспільству.

Наступним важливим кроком у реалізації державної політики цифрових трансформацій галузі загальної середньої освіти, що має позитивно вплинути на досягненні мети реформування останньої, є процес дебіюрократизації державного управління процесами і відносинами у сфері загальної середньої освіти через розвиток новітніх інформаційних систем державного управління даною сферою суспільних відносин. Подальшого розвитку потребує державна політика удосконалення процесів забезпечення галузі загальної середньої освіти безперешкодного обміну даними із державно-управлінськими системами, що значно спростить та прискорить процедури ведення діловодства, зменшить рівень інформаційного навантаження на заклади загальної середньої освіти та отримати цілісну базу даних у сфері загальної середньої освіти. Основою для продовження державної політики дебіюрократизації процесів державного управління повною середньою освітою через цифровізацію державного управління залишається на сьогодні подальший розвиток та модернізація можливостей національної інтегрованої інформаційної системи ПАК «АІКОМ» – перетворення її у єдиний інформаційний простір освітніх статистичних та аналітичних даних щодо діяльності усіх закладів загальної середньої освіти України, що сприятиме підвищенню ступеню ефективності діяльності державно-управлінських інституцій у сфері освіти на всіх управлінських рівнях в умовах децентралізації процесів публічного управління галуззю та у відповідності до вимог державно-громадської моделі управління загальною середньою освітою [51; 53].

У підсумку слід визначити перспективні напрями формування державної політики цифровізації управління сферою загальної середньої освіти в Україні у найближчій перспективі, зокрема:

- реалізація політики подальшого забезпечення навчальних закладів необхідними комп'ютерною та цифровою інфраструктурою;

- активізація процесів впровадження в освітній простір новітніх цифрових платформ задля підвищення й балансування якості загальної середньої освіти;
- сприяння формуванню сучасних освітніх інформаційних систем надання освітніх е-послуг;
- удосконалення механізмів реалізації державної політики дебіюрократизації освітнього процесу через застосування цифрових технологій та автоматизації державного управління освітою для прийняття якісних державно-управлінських рішень, формування та здійснення державної політики фінансування освітньої галузі;
- забезпечення можливостей підвищення професійної кваліфікації педагогічних працівників і керівників навчальних закладів у контексті цифрових трансформацій задля впровадження широкомасштабних цифрових змін у сфері загальної середньої освіти.

ВИСНОВКИ

У даному магістерському дослідженні вирішені науково-теоретичні завдання, що полягають в обґрунтуванні напрямів удосконалення та модернізації окремих аспектів реалізації державної політики у сфері загальної середньої освіти в Україні. Отримані у процесі дослідження результати зумовили формулювання наступних висновків:

1. *Здійснено опрацювання* категоріально-понятійного апарату дослідження шляхом уточнення ключових характеристик змістовного навантаження основних понять: «державна політика», «державна освітня політика», «державна політика у сфері освіти», «державна політика у сфері загальної середньої освіти», «державне регулювання у сфері освіти» та «державне управління у сфері освіти».

Наголошено на тому, що цілеспрямований вплив держави на певні види суспільних відносин шляхом здійснення функцій державного регулювання та державного управління, планування, організаційної діяльності, стимулювання, державного моніторингу та контролю, правового регулювання є важливим напрямом реалізації будь-якого виду державної політики. *Відзначено*, що для державної політики характерні такі риси як: виявляється як складова загальної політики держави; здійснюється від імені держави через діяльність державних інституцій; має специфічну сферу реалізації та спеціальні, визначені законодавчо, суб'єкти формування і реалізації; реалізується у відповідності до положень відповідних нормативно-правових актів; спрямовується на забезпечення функціонування та розвиток певної системи з метою задоволення потреб людини та інтересів суспільства.

Визначено, що державною освітньою політикою слід вважати складову політики держави у сфері освіти, формування та визначення цілей і завдань якої реалізуються державою через відповідні державні органи та установи, якими представлені усі гілки державної влади, з метою регулювання та управління

освітніми процесами функціонування та розвитку сфери застосування даного виду державного впливу. Вид та компетенція основних суб'єктів формування та реалізації державної освітньої політики є специфічними для кожної окремої держави.

Запропоновано визначати державне регулювання освітніми процесами як напрям діяльності держави з організації законодавчого, фінансового й організаційно-правового забезпечення та співпраці з інституціями громадянського суспільства (сприяння розвитку державно-громадського управління) у напрямі досягнення суспільно значимих інтересів у сфері освіти; державним управлінням освітніми процесами запропоновано визначати діяльність державно-владних інституцій у сфері формування, реалізації та контролю державної освітньої політики, що передбачає організацію діяльності щодо прийняття управлінських рішень, організації, контролю та керівництва процесами розвитку національної системи освіти на всіх її рівнях; відповідно, під державною політикою у сфері загальної середньої освіти в Україні у даному магістерському дослідженні пропонується розуміти цілеспрямовану діяльність держави, її органів та інститутів, спрямовану на законодавче, фінансове, матеріально-технічне, кадрове, інформаційне, нормативно-правове та організаційне забезпечення функціонування, розвитку та якості сфери загальної середньої освіти, здійснення яких відбувається шляхом визначення мети, завдань, стратегічних цілей і результатів, що реалізуються через систему нормативно-правових актів шляхом прийняття затребуваних управлінських рішень із залученням до даного процесу суспільних інституцій та громадськості.

2. *Здійснено аналіз* чинного стану нормативно-правового забезпечення політики державного регулювання змінами у сфері загальної середньої освіти.

Встановлено, що у відповідності до світових тенденцій розвитку сфери загальної середньої освіти, євроінтеграційних прагнень українського суспільства, посталих останніми роками викликів пандемії та повномасштабної агресії, в Україні оновлено нормативно-правову базу реалізації державної

політики в означеній сфері шляхом розроблення, впровадження, систематизації та модернізації положень окремих нормативно-правових актів, що акумулювала в собі стандарти кращих світових практик у поєднанні із національним досвідом нормативно-правового супроводу процесів реалізації державної освітньої політики. *Наголошено*, що визначальною метою реалізації державної політики у даному напрямі є забезпечення нормативно-правового регулювання функціонування, модернізації, впровадження інновацій, реформування та подальшого розвитку сфери загальної середньої освіти.

Визначено, що модернізація національної нормативно-правової бази реалізації сучасної державної політики у сфері загальної середньої освіти породжена необхідністю нагального правового забезпечення вільного розвитку дитини, визнаної найвищою цінністю суспільства, її природніх талантів, фізичних, інтелектуальних, творчих здібностей, цінностей, компетентностей, необхідних для успішної соціалізації та самореалізації, підвищення загального освітнього рівня громадян тощо.

3. *Проаналізовано* особливості сучасного стану реалізації державної політики у сфері загальної середньої освіти у контексті відповідності міжнародним стандартам.

Наголошено на тому, що державна політика регулювання відносин у сфері загальної середньої освіти певної країни за своїми індивідуальними характеристиками визначається унікальністю, оскільки сформована у відповідності до національних традицій, проте здатна сама інтегрувати та, одночасно, продукувати іншим сучасні інноваційні та передові освітні технології.

На основі проведеного порівняльного аналізу змісту трансформацій у сфері середньої освіти в Україні та ряду інших країн, *встановлено* спільні тенденції застосування передового досвіду впровадження затребуваних загальносвітовим цивілізаційним розвитком кардинальних змін у даній сфері, зокрема:

- адаптація національної нормативно-правової бази у сфері повної середньої освіти відповідно європейським стандартам;
- уніфікація національної системи середньої освіти за Концепцією «Нової української школи» із подібними практиками краї-членів Європейського Союзу у контексті запровадження 12-річної системи навчання, формування основи для запровадження трьох основних рівнів загальної середньої освіти, технологій викладання й оцінювання, загальної інформатизації та цифровізації системи середньої освіти тощо;
- гуманізація загальної середньої освіти, її спрямування на всебічний розвиток, виховання, самовдосконалення, самореалізацію, повагу до особистості, громадянську активність та соціалізацію здобувачів середньої освіти;
- трансформація парадигми національної загальної середньої освіти у контексті її переорієнтації на компетентнісну, що задекларовано й реалізується державною політикою послідовно через Концепцію «Нова українська школа» та Державні стандарти початкової, базової і профільної середньої освіти;
- забезпечення державною освітньою політикою рівного доступу до якісної загальної середньої освіти, спрямованого на подолання розривів у підготовці здобувачів освіти на рівні міських і сільських закладів загальної середньої освіти, а також створення умов для організації повноцінного, якісного та доступного інклюзивного навчання;
- посилення процесів загальноєвропейської стандартизації сфери загальної середньої освіти через запровадження нових світових державних стандартів загальної середньої освіти;
- забезпечення реалізації одного із напрямів сучасної модернізації сфери загальної середньої освіти – децентралізації управління, перерозподілу управлінських функцій та повноважень між місцевими державними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими інституціями та самими закладами загальної середньої освіти.

4. *Досліджено* рівень і сутність сучасних трансформацій в системі

загальної середньої освіти в умовах посталих викликів сьогодення. *Наголошено*, що розвиток загальної середньої освіти в нашій країні визначено важливим пріоритетом державної освітньої політики. *Встановлено*, що державною політикою у сфері освіти подальший розвиток системи загальної середньої освіти спрямований на дотримання ціннісних орієнтації і принципів людино- й дитиноцентризму, поваги до честі та гідності усіх суб'єктів освітнього процесу, розвитку педагогіки партнерства, унеможливлення проявів будь-якої дискримінації, встановлення окремих привілеїв чи індивідуальних обмежень за будь-якою ознакою, забезпечення надійних гарантії рівного доступу до освіти, можливостей формування індивідуальних освітніх траєкторій учнів, враховуючи власні потреби й індивідуальні таланти; впровадження практики педагогічної автономії вчителя в окремих питаннях здійснення навчання; завершення реформи загальної середньої освіти «Нова українська школа» тощо. Процеси цифровізації сфери загальної середньої освіти та адаптація процесів функціонування цілої галузі до кризових умов стали важливими етапами новітньої трансформації і протидії посталим викликам сьогодення.

Доведено, що важливим напрямом реалізації державної політики у сфері загальної середньої освіти залишається вирішення проблеми відновлення зруйнованого війною стану національної освітньої сфери, подолання викликів, поставлених перед Україною наявністю тимчасово-окупованих територій та інших, супутніх означеним, деструктивних наслідків повномасштабної війни. Авторкою підкреслено, що успіх загальнонаціональної державної політики реінтеграції територій та населення безпосередньо залежить від ефективності реалізації державної політики відновлення освітньої сфери та її природної реінтеграції в український суспільно-політичний, національно-культурний, соціально-економічний та духовно-ідеологічний простір. *Наголошено* на тому, що сприяння відновленню національної освіти, загальнодержавної системи повної середньої освіти на звільнених українських землях та на територіях, що мають на сьогодні статус тимчасово-окупованих, визначені одним із

пріоритетних напрямів державної освітньої політики, оскільки освіті, як соціальному інституту, притаманна місія виступити важливим механізмом і дієвим інструментом повернення громадян з означених територій в український соціокультурний та національно-духовний простір.

5. *Визначено* основні засади та перспективні напрями формування і реалізації державної політики у сфері загальної середньої освіти в умовах повномасштабної війни та у повоєнний час. *Наголошено*, що вагомими здобутками державної політики модернізації системи загальної середньої освіти в Україні стали процеси цифровізації навчального процесу та подальший розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій навчання, освітнього контенту, інтеграції новітніх цифрових технологій в усі складові сфери загальної середньої освіти і системи управління останніми.

Визначено, ключові характерні спрямування сучасної державної політики цифрової трансформації сфери загальної середньої освіти, як то: організація сучасного інформаційного середовища закладу загальної середньої освіти, здійснення науково-педагогічного, нормативно- та організаційно-правового супроводу означеного процесу; формування єдиного інформаційно-освітнього простору цифрових технологій для сфери загальної середньої освіти; удосконалення виробничих та управлінських процесів у сфері середньої освіти шляхом їх цифровізації; розроблення підходів щодо оновлення механізмів, методів, засобів, форм електронного навчання; упровадження сучасних технологій організації ефективного дистанційного навчання; застосування відповідних інформаційно-комунікаційних технологій в організації інклюзивної освіти; сприяння розвитку цифрових компетентностей усіх суб'єктів освітнього процесу; впровадження змін у процедуру сертифікації та підвищення кваліфікації вчителів тощо.

Доведено, що вільний онлайн-доступ усіх суб'єктів здійснення державної освітньої політики до даних із відкритих інтегрованих інформаційних освітніх систем, загальної реальної інформації про стан і проблеми галузі, наявність вільного доступу до індивідуальних і деперсоналізованих даних суб'єктів

освітнього процесу, зумовлюють перехід до децентралізованої державно-громадської моделі публічного управління, до системи електронного врядування у сфері загальної середньої освіти.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Биков В. Ю. Цифрова трансформація суспільства і розвиток комп'ютерно-технологічної платформи освіти і науки України. *Інформаційно-цифровий освітній простір України: трансформаційні процеси і перспективи розвитку: матеріали методологічного семінару НАПН України, м. Київ, 4 квітня 2019 р.* Київ, 2019. С. 20–26.
2. Гелей С. Д., Рутар С. М. Політологія : навчальний посібник. 8-ме вид. перероб. та доп. Київ: «Центр учбової літератури», 2012. 348 с.
3. Грень Л. М. Механізми державного управління професійно-технічною освітою України: теоретико-методологічний аспект змісту та практики використання: монографія. Х. : НУЦЗУ, 2020. 311 с.
4. Грень Л., Грибко О. Державна політика у сфері освіти: шляхи реалізації. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія.* 2022. № 4. С. 75–89.
5. Гриценчук О. О., Коваленко В. М. Цифрове лідерство для розвитку цифрового середовища закладу загальної середньої освіти. Звітна наукова конференція Інституту цифровізації освіти НАПН України «Цифрова трансформація науково-освітніх середовищ в умовах воєнного стану» : збірник матеріалів, 27 лютого 2025 р., м. Київ. Київ : ІЦО НАПН України, 2025. С. 18–22.
6. Державна політика : підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. К. : НАДУ, 2014. 448 с.
7. Державне управління у сфері освіти : глосарій з дисциплін магістерської програми за спеціальністю «Державне управління в сфері освіти» / авт. кол. : Н. Г. Протасова, В. І. Луговий, Ю. О. Молчанова та ін. ; за заг. ред. Н. Г. Протасової. К. : НАДУ, 2013. 48 с.

8. Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію публічного інвестиційного проекту на забезпечення якісної, сучасної та доступної загальної середньої освіти «Нова українська школа» у 2025 році: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.12.2024 № 1554. Дата оновлення: 10.07.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1554-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.10.2025).

9. Деякі питання організації дистанційного навчання: Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 № 1115. Дата оновлення: 28.10.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text> (дата звернення: 20.11.2025).

10. Деякі питання організації роботи працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки на період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2022 № 481. Дата оновлення: 17.05.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.10.2025).

11. Деякі питання цифрової трансформації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.08. 2024 № 735-р. Дата оновлення: 15.07.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 27.11.2025).

12. Діагностика та компенсація освітніх втрат у загальній середній освіті: методичні рекомендації / авт. колектив; наук. ред. О. М. Топузова; укл. М. В. Головка. Київ: Педагогічна думка, 2023. 187 с.

13. Дорошук Н. І. Досвід трансформації освітніх процесів у Польщі. Київ : НУВГП, 2019. С. 48–51.

14. Енциклопедія державного управління : у 8 т. Т. 4 : Галузеве управління / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. К. : НАДУ, 2011. 648 с.

15. Ілько Л. М. Категоріальна невизначеність політики. Мистецтво крізь призму політичності. *Регіональні студії*. 2024. № 37. С. 119–124.

16. Кириченко М., Отамась І. Реалії та перспективи профільної середньої освіти в Україні: досвід Європи. Профільна середня освіта: виклики і шляхи реалізації: збірник матеріалів / за заг. ред. Ляшенко О. І., Засекіної Т. М., Мальованого Ю. І. Литвинової С. Г., Малиношевської А. В. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2024. С. 23–26.

17. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
Дата оновлення: 01.01.2020. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
(дата звернення: 20.10.2025).

18. Концепція цифрової трансформації освіти і науки : МОН запрошує до громадського обговорення. Міністерство освіти і науки України. Київ, 2021.
URL:
<https://mon.gov.ua/news/kontsepsiya-tsifrovoi-transformatsii-osviti-i-nauki-mon-zap-roshue-do-gromadskogo-obgovorenniya> (дата звернення: 27.11.2025).

19. Корицька О. І., Ковальчук В. О. Трансформація загальної середньої освіти в Україні: виклики та перспективи в умовах довоєнних реформ і повномасштабного вторгнення. *Проблема сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2025. № 17. URL:
<https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2025-17-07-01/2025-17-07-01> (дата звернення: 20.11.2025).

20. Котеньова О., Максименко М. Правове забезпечення ефективного управління закладом загальної середньої освіти в умовах воєнного часу. *Український педагогічний журнал*. 2023. № 3. С. 23–31.

21. Локшина О. Стратегія європейського співробітництва у галузі освіти і навчання у 2021–2030 рр. як євроінтеграційний орієнтир для української освіти. *Український педагогічний журнал*. 2022. № 4. С. 5–17.

22. Мельник Л. М., Дужа І. А., Грек І. М. Політологія: Навчальний посібник (для студентів усіх форм навчання). Біла Церква: БНАУ, 2022. 494 с.

23. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні : монографія / Нац. акад. пед. наук України. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2024. 384 с.
24. Ногас Н. І. Державна політика у галузі освіти України: сутність та зміст. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. Вип. 1. С. 87–95.
25. Освіта дорослих: енциклопедичний словник / за ред. В. Г. Кременя, Ю. В. Ковбасюка; [упоряд.: Н. Г. Протасова, Ю. О. Молчанова, Т. В. Куренна; ред. рада: В. Г. Кремень, Ю. В. Ковбасюк, Н. Г. Протасова та ін.] ; Нац. акад. пед. наук України, Нац. акад. держ. упр. при Президентові України [та ін.]. К. : Основа, 2014. 496 с.
26. Освіта і наука України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник. Міністерство освіти і науки України. Інститут освітньої аналітики. К., 2023. 64 с.
27. Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник. Міністерство освіти і науки України. Інститут освітньої аналітики. К., 2022. 358 с.
28. Політологія : підручник / за ред. М. М. Вегеша. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ : Знання, 2008. 556 с.
29. Політологія: навчальний енциклопедичний словник довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації / За наук. ред. д-ра політ. н. Хоми Н. М. [В. М. Денисенко, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін.]. Львів: «Новий Світ – 2000», 2014. 779 с.
30. Політологія: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 540 с.
31. Політологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. 528 с.
32. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. Дата оновлення: 31.10.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 27.10.2025).

33. Про внесення змін до деяких законів України у сфері освіти: Закон України від 24.03.2022 № 2157-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2157-20#Text> (дата звернення: 27.10.2025).

34. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів формування мережі ліцеїв для запровадження якісної профільної середньої освіти: Закон України від 15.07.2021 № 1658-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1658-20#Text> (дата звернення: 29.10.2025).

35. Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2126-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text> (дата звернення: 27.10.2025).

36. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 22 липня 2015 р. № 645: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 № 421. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/421-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.10.2025).

37. Про внесення зміни до статті 6 Закону України «Про повну загальну середню освіту» щодо визнання результатів навчання, здобутих громадянами України за кордоном: Закон України від 26.02.2025 № 4265-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4265-20#Text> (дата звернення: 29.10.2025).

38. Про впровадження нової редакції Українського правопису: Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.07.2019 № 1033. URL: <https://testportal.gov.ua/wpcontent/uploads/2019/08/NAKAZ-1033-vid-298-07-2019-Pro-vprovadzhennyanovoyi-redaktsiyi-Ukrayinskogo-pravopysu.pdf> (дата звернення: 09.11.2025).

39. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»): постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.1993 р. № 896. Дата оновлення: 29.05.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.10.2025).

40. Про деякі організаційні питання щодо підготовки педагогічних працівників для роботи в умовах Нової української школи: Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.01.2018 № 34. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0034729-18#Text> (дата звернення: 12.11.2025).

41. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09. 2020 № 898. Дата оновлення: 02.09.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.11.2025).

42. Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні: Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.03.2022 № 274. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0274729-22#Text> (дата звернення: 27.10.2025).

43. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. Дата оновлення: 14.05.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (дата звернення: 27.10.2025).

44. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87. Дата оновлення: 06.10.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.10.2025).

45. Про затвердження Державного стандарту профільної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.07.2024 № 851 (Проект). Набрання чинності: 01.09.2027 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.11.2025).

46. Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні: Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.05.2023 № 563. Дата

оновлення: 13.06.2024 р. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0563729-23#Text> (дата звернення:
 27.10.2025).

47. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи: Наказ Міністерства освіти і науки України від 32.03.2018 № 283. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0283729-18#Text> (дата звернення:
 12.11.2025).

48. Про затвердження плану заходів з відновлення освіти на деокупованих територіях на 2024-2027 роки: розпорядження Кабінету міністрів України від 20.09.2024 № 897-р. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/897-2024-%D1%80#Text> (дата звернення:
 27.11.2025).

49. Про затвердження Положення про електронний підручник: Наказ Міністерства освіти і науки України від 02.05. 2018 № 440. Дата оновлення: 12.07.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-18#Text> (дата звернення: 12.11.2025).

50. Про затвердження Положення про Національну освітню електронну платформу: Наказ Міністерства освіти і науки України від 22.05.2018 № 523. Дата оновлення: 04.06.2019 р. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0702-18#Text> (дата звернення: 12.11.2025).

51. Про затвердження Положення про програмно-апаратний комплекс «Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту»: постанова Кабінету Міністрів України від 02.12.2021 № 1255. Дата оновлення: 29.10.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1255-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.11.2025).

52. Про затвердження Порядку визнання на рівнях повної загальної середньої освіти результатів навчання, здобутих шляхом формальної та/або неформальної освіти у суб'єктів освітньої діяльності, розміщених за кордоном: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.06.2025 № 734. Дата оновлення:

08.11.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/734-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.10.2025).

53. Про затвердження Порядку доступу до інформації центральної бази даних програмно-апаратного комплексу «Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту»: наказ Міністерства освіти і науки України від 05.09.2022 № 792. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1218-22#Text> (дата звернення: 27.11.2025).

54. Про затвердження Порядку зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.04.2018 № 367. Дата оновлення: 07.10.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0564-18#Text> (дата звернення: 09.11.2025).

55. Про затвердження Порядку міжвідомчої взаємодії з питань вручення здобувачам освіти, які перебувають за межами України, документів про базову середню, повну загальну середню та професійну (професійно-технічну) освіту, виданих в умовах воєнного стану в Україні: Наказ Міністерства освіти і науки України та Міністерства закордонних справ України від 12.04.2023 № 419/165. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0986-23#Text> (дата звернення: 20.11.2025).

56. Про затвердження програми зовнішнього незалежного оцінювання результатів навчання з біології, здобутих на основі повної загальної середньої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 20.12.2018 № 1426. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1426729-18#Text> (дата звернення: 12.11.2025).

57. Про затвердження рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання: Наказ Міністерства освіти і науки України від 02.08.2024 № 1093. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1093729-24#Text> (дата звернення: 20.11.2025).

58. Про затвердження Типового переліку засобів навчання та обладнання для навчальних кабінетів і STEM-лабораторій: Наказ Міністерства

освіти і науки України від 29.04.2020 № 574. Дата оновлення: 07.10.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0410-20#Text> (дата звернення: 09.11.2025).

59. Про затвердження Типового переліку комп'ютерного обладнання для закладів дошкільної, загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 02.11.2017 № 1440. Дата оновлення: 09.09.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0055-18#Text> (дата звернення: 09.11.2025).

60. Про затвердження Типової освітньої програми організації і проведення підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладами післядипломної педагогічної освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.01.2018 № 36. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0036729-18#Text> (дата звернення: 12.11.2025).

61. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 27.10.2025).

62. Про Концепцію загальної середньої освіти (12-річна школа): Постанова Міністерства освіти і науки України та Президії Академії педагогічних наук України від 22.11.2001 № 12/5-2. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_5-2290-01#Text (дата звернення: 12.11.2025).

63. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. Дата оновлення: 31.10.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 27.10.2025).

64. Про національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення: 20.10.2025).

65. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Дата оновлення: 31.10.2025. Дата оновлення 31.10.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 29. 10. 2025).

66. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. Дата оновлення : 31.10.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 20.10.2025).

67. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Дата оновлення: 14.05.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 27.10.2025).

68. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 рок : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 р. № 988-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80/stru> (дата звернення: 20.10.2025).

69. Проект Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року. URL: <https://mon.gov.ua/news/kontseptsiya-tsifrovoi-transformatsii-osviti-i-nauki-mon-zap-roshue-do-gromadskogo-obgovorenniya> (дата звернення: 20.11.2025).

70. Прокопенко Л. Державна освітня політика: поняття та сутність. *Аспекти публічного управління*. 2023. Т. 1. № 1. С. 64–71.

71. Савельєв В. Проблемне поле освітньої політики в Україні. *Філософія освіти*. 2005. № 2. С. 78–94.

72. Тадеуш О. М. Освітнє партнерство у просторі вищої школи: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2020. № 33. С. 57–69.

73. Тенденції розвитку шкільної освіти в країнах ЄС, США та Китаї : монографія / О. І. Локшина та ін. ; за заг. ред. О. І. Локшиної. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 350 с.

74. Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти / авт. кол.: Є. Р.

Чернишова, Н. В. Гузій, В. П. Ляхоцький [та ін.]; за наук. ред. Є. Р. Чернишової; Держ. вищ. навч. заклад «Ун-т менедж. освіти». К.: ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2014. 230 с.

75. Топузов О. М. Освітня сфера України: національні пріоритети, проблеми і перспективи: монографія. Серія «Наукова школа». Київ: Педагогічна думка. 2024. 208 с.

76. Український інститут майбутнього. Україна 2030 Е — країна з розвинутою цифровою економікою. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-zrozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> (дата звернення: 27.11.2025).

77. Швайка М. М. Особливості державної політики України із забезпечення прав і свобод громадян Службою безпеки України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 3. С. 55–60.

78. Шевчук І. Б., Шевчук А. В. Освітня аналітика крізь призму війни: виклики та можливості для вищої школи України. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 39. С. 22–29.

79. Шляхтун П. П. Політологія: історія та теорія: Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 472 с.

80. Шульга Н. Д. Характеристика базових понять феномена «державна освітня політика». *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 2. С. 150–157.

81. European statistical system. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/european-statistical-system/overview> (дата звернення: 18.11.2025).

82. Eurostat. Who we are. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/about-us/who-we-are> (дата звернення: 18.11.2025).

83. PISA: офіційний веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/pisa> (дата звернення: 18.11.2025).

84. School-Community-University Partnerships for a Sustainable Democracy: Education for Democratic Citizenship in Europe and the United States of America (2010). Council of Europe. URL:

<https://book.coe.int/en/human-rights-democratic-citizenship-and-interculturalism/4489-school-community-university-partnerships-for-a-sustainable-democracy-education-for-democratic-citizenship-in-europe-and-the-united-states-of-america.html> (дата звернення: 20.11.2025).

85. Sheninger E. Digital leadership: Changing paradigms for changing times. Thousand Oaks: Corwin, 2019.

86. Supporting refugee learners from Ukraine in schools in Europe. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/51d16f1b-0c8f-11edb11c-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-262591763> (дата звернення: 18.11.2025).